

PRZEDSIĘBIORSTWO przyszłości

Kwartalnik Uczelni Techniczno-Handlowej im. Heleny Chodkowskiej

Numer 2(51) kwiecień 2022, Rok wyd. XIV

ISSN: 2080-8461

Tytuł czasopisma w języku angielskim:

Enterprise of the Future

Wszystkie artykuły zamieszczane w kwartalniku są recenzowane

All articles published in the periodical are subject to reviews

© by Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie

ISSN 2080-8461

Projekt okładki

Krzysztof Waloszczyk

Adres wydawcy

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej

ul. Jutrzenki 135, 02-231 Warszawa

tel.: 22 26 28 800

e-mail: wydawnictwo@uth.edu.pl

www.uth.edu.pl

Opracowanie redakcyjne

Joanna Paszkowska

Druk

Fabryka Druku Sp. z o.o.

ul. Zgrupowania AK „Kampinos” 6, 01-943 Warszawa

www.fabrykadruku.pl

REDAKTOR NACZELNY

Jerzy Telep

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie

ZASTĘPCA REDAKTORA NACZELNEGO

Andrzej Wilk

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie

SEKRETARZ REDAKCJI

Joanna Paszkowska

KOMITET REDAKCYJNY

Tomasz Ambroziak (Politechnika Warszawska)

Zbigniew Czajkiewicz (University of Houston)

Wiesław Czyżowicz (Szkola Główna Handlowa w Warszawie)

Bogdan Ćwik (Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie)

Andrzej Dana (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach)

Tadeusz Grzeszczyk (Politechnika Warszawska)

Volodymyr Hutsaylyuk (Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie)

Tadeusz Jemiolo (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Tatiana Jurkiewiczza (Bałtycka Akademia Międzynarodowa w Rydze)

Joseph D. Lewandowski (University of Central Missouri)

Romuald Kalinowski (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach)

Stefan Korycki (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Lech Kościelecki (Wojskowa Akademia Techniczna)

Katarzyna Marak (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu)

Maria Parlińska (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Monika Szczerbak (Wojskowa Akademia Techniczna)

Tomasz Wierzbicki (Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie)

Agnieszka Wikarczyk (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)

Andrzej Wilk (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Jacek Zieliński (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach)

Bogdan Żółtowski (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Jan Żukowskis (Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie)

Justyna Żylińska (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

SPIS TREŚCI

Teoria i praktyka zarządzania

CYFROWE MIASTO – BEZPIECZNA CZY NIEBEZPIECZNA PRZYSZŁOŚĆ?

Krzysztof Gawkowski, Zbigniew Wasielewski, Bartosz Dominiak7

ALTERNATYWNA SPÓŁKA INWESTYCYJNA – PRÓBA UJĘCIA EKONOMICZNEGO

Janusz Wdzięczak25

Bezpieczeństwo – dylematy, doświadczenia, propozycje

STRUKTURA I ZADANIA TERENOWYCH ORGANÓW ADMINISTRACJI WOJSKOWEJ

Stefan Korycki33

PRZESTĘPSTWA W ŚRODOWISKU OSÓB ZE ZMIANAMI OSOBOWOŚCI

Dariusz Janczewski49

OSOBOWOŚĆ OPERATORA JEDNOSTEK SPECJALNYCH

Jerzy Telep, Mariusz Ulatowski63

Studenckie forum

WPŁYW WOJNY W UKRAINIE NA GOSPODARKĘ GLOBALNĄ I PROBLEMY SPOŁECZNE

(artykuł w języku angielskim)

Elise Moreau78

CONTENTS

Management Theory and Practice

SMART CITY – SAFE OR DANGEROUS FUTURE?

Krzysztof Gawkowski, Zbigniew Wasielewski, Bartosz Dominiak7

ALTERNATIVE INVESTMENT COMPANY – AN ATTEMPT
AT ECONOMIC APPROACH

Janusz Wdźęczak25

Safety – Dilemmas, Experience, Proposals

STRUCTURE AND TASKS OF LOCAL AUTHORITIES

MILITARY ADMINISTRATION

Stefan Korycki33

CRIMES IN THE ENVIRONMENT OF PEOPLE WITH PERSONALITY
CHANGES

Dariusz Janczewski49

PERSONALITY OF THE SPECIAL UNIT OPERATOR

Jerzy Telep, Mariusz Ulatowski63

Student Forum

THE CONSEQUENCES OF THE WAR IN UKRAINE FOR GLOBAL
ECONOMY AND SOCIAL PROBLEMS

Elise Moreau78

Krzysztof Gawkowski
Zbigniew Wasielewski
Bartosz Dominiak

CYFROWE MIASTO – BEZPIECZNA CZY NIEBEZPIECZNA PRZYSZŁOŚĆ?

Wprowadzenie

Budowa nowoczesnych miast jest jednym z kluczowych czynników rozwoju cywilizacji. Wraz z rozwojem wiedzy miasta w jeszcze większym stopniu stają się samodzielnymi tkankami społecznymi i gospodarczymi, których los zależy przede wszystkim od możliwości konsumowania dostępnych technologii. Obecnie prognozuje się, że do 2025 roku ponad 80 proc. miast osiągnie status „smart” i głównymi celami społeczności tam zamieszkujących będą: poprawa skuteczności polityki, energetyczna samowystarczalność, redukcja odpadów, likwidacja barier komunikacyjnych, poprawa jakości życia i sytuacji ekonomicznej oraz maksymalizacja aktywności społecznej. Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej podjęła się realizacji projektu badawczo-naukowego, którego celem było wykazanie konieczności zachowania podwyższonych form bezpieczeństwa w związku z szybkim rozwojem infrastruktury miejskiej. Zespół pracowników naukowych UTH pod kierownictwem dr. Krzysztofa Gawkowskiego opracował projekt badawczy „Cyfrowe miasto – bezpieczna czy niebezpieczna przyszłość?”. Zespół w niniejszej publikacji chciałby zapoznać Czytelników kwartalnika „Przedsiębiorstwo Przyszłości” z założeniami przeprowadzonych badań, jednocześnie zapraszając do lektury wydawnictwa ze szczegółowymi wynikami badań.

Szukając odpowiedzi na pytanie, czym jest inteligentne miasto, należy podkreślić, że „smart” nie odnosi się do cechy definiującej miasto, ale raczej do narzędzi usprawniających jego zarządzanie i rozwój. Opisuje bowiem zdolność miasta do tworzenia warunków do wysokiej jakości życia jego mieszkańców. Nie chodzi jednak tylko o to, jak obywatele korzystają z usług, które zapewnia im samorząd. Dziś, choć nie zawsze tak było, kluczowym elementem modelu smart jest docenienie udziału obywateli w kreowaniu i poprawie funkcjonowania wspólnoty miejskiej. Koncentruje się to na idei, w której obywatele tworzą miasto, a nie odwrotnie.

Innowacyjność w przestrzeni miejskiej wpływa na rozwój społeczności i powiększa jej ramy terytorialne. Benjamin Barber stawia nawet tezę, że miasta stają się równorzędnymi partnerami dla państw narodowych¹. Bez wątpienia duże ośrodki miejskie są lokomotywami rozwoju, miejscem olbrzymiej aktywności produkcyjnej oraz wpływają na podejmowanie nowych wyzwań technologicznych.

Tak szeroka ekspansja społeczna idei smart związana jest z przemianami powodowanymi przez nowe techniki komunikacyjne i informacyjne. Dzięki sieci internetowej informacja stała się nowym paradygmatem organizacji społeczeństwa. Miasta używają różnych narzędzi do zbierania danych dotyczących wielu rzeczy i zdarzeń przez lata pomijanych w analityce. Zagregowana wiedza o jakości powietrza i wody, promieniowaniu słonecznym czy sile wiatru długo nie była traktowana jako cenna. Owszem, była wykorzystywana, ale nie w takim potencjale jak dzieje się to obecnie. Aby wykorzystać te dane, samorządy potrzebują sposobu na uporządkowanie wszystkich informacji w użyteczny i praktyczny sposób. Dzieje się to dzięki technologiom informacyjno-komunikacyjnym (ICT).

Od dłuższego czasu wśród specjalistów trwa ożywiona dyskusja na temat wpływu internetu, robotyki, prac nad sztuczną inteligencją na życie i bezpieczeństwo człowieka. Bez wątpienia rozkwit wspomnianych branż daje silne impulsy rozwojowe, ale powoduje także, że codzienne życie niemal każdego człowieka jest nieustannie monitorowane. Systemy gromadzenia i bazy danych sięgają już zettabajtów² i ekspansja ta wciąż się poszerza.

Dzięki inteligentnym systemom miejskim monitoruje się parametry różnych zjawisk zachodzących w przestrzeni całych metropolii. Mierzy się m.in. poziom natężenia ruchu, zanieczyszczenia powietrza, wykorzystanie wody, zużycie energii, a nawet natężenie światła na parkingach. Równocześnie kamery i drony monitorują ulice, a nadajniki mobilne oraz systemy GPS zapisują miejsce położenia ludzi i rzeczy. Ta niewidzialna powłoka komunikacyjna z założenia ma ułatwiać i upraszczać życie, ale w braku odpowiedniego zarządzania może okazać się bardzo niebezpieczna.

Główną hipotezą badawczą postawioną przez zespół przed realizacją badania było potwierdzenie lub zaprzeczenie, że wpływ nowoczesnych technologii poprawia bezpieczeństwo w miastach. W tym celu wskazane zostały następujące hipotezy szczegółowe, na które odpowiedzi znajdują się w poniższym opracowaniu:

- bezpieczeństwo w smart city zapewnia obywatelowi większy spokój i komfort życia;
- inteligentne miasta są bezpieczniejsze od tych, które nie korzystają z nowych technologii;

¹ B.R. Barber, *Gdyby burmistrzowie rządzili światem*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2014.

² Jednostka informacji równa jednemu tryliardowi – 1 000 000 000 000 000 000 000, (10²¹) bajtów.

- nowoczesne technologie poprawią bezpieczeństwo infrastruktury krytycznej;
- dynamiczny i niekontrolowany rozwój technologii może rodzić niebezpieczeństwa dla człowieka;
- nieumiejętność implementacji i użytkowania technologii wpływa na brak poczucia bezpieczeństwa.

Po przeprowadzeniu pogłębionej analizy autorzy projektu uznali, że dla weryfikacji postawionych hipotez najlepsze będzie przeprowadzenie badań ilościowych. Szczegółowa analiza zakresu tematycznego zaowocowała powstaniem bogatego kwestionariusza badawczego, a następnie dobrym rozpoznaniem grupy docelowej. Uznano, że badania jakościowe pozwolą także dogłębnie zrozumieć rzeczywistość w wybranych jednostkach samorządu terytorialnego (JST) oraz pokazać odczucia zarówno pomysłodawców, jak i odbiorców zrealizowanej inicjatywy.

Wybór badań terenowych w dwóch różnych JST (miasta Białystok i Rzeszów) wynikał z przekonania opartego na wytycznych paradygmatu interpretatywnego, zgodnie z którymi do zrozumienia badanych zjawisk niezbędne jest wgłębienie się w ich funkcjonowanie. W ramach badania zostały przeprowadzone łącznie 507 indywidualne wywiady, zrealizowane metodą PAPI, czyli techniką badań ilościowych, w której dane są zbierane przez ankietera w postaci odpowiedzi respondenta zapisanych na papierowym kwestionariuszu.

Smart city, czyli co?

Termin „smart city” nie ma długiej historii ani w sferze naukowej, ani w praktycznym jego stosowaniu. Został użyty po raz pierwszy w 1992 roku, ale nie był wówczas zdefiniowany³. Swoistą popularność smart city zdobyło dopiero w drugiej dekadzie XXI wieku. Wciąż jednak nie został wypracowany konsensus co do zakresu znaczeniowego pojęcia. Co więcej, można stwierdzić, że termin ten stale się poszerza, staje się coraz bardziej pojemny. O ile dekadę temu był utożsamiany przede wszystkim z wykorzystaniem technologii przez miasta (np. inteligentne systemy transportowe – ITS), o tyle dziś bardziej odwołuje się do koncepcji zarządzania nowoczesnym miastem, w której technologie są tylko jednym z wielu elementów.

Ze względu na brak jednej definicji warto przytoczyć kilka prób opisanego miasta inteligentnego:

- „66. Zobowiązujemy się do przyjęcia podejścia opartego na inteligentnym mieście (smart city), które polega na wykorzystywaniu możliwości płynących z digitalizacji, ekologicznej energii i technologii, a także innowacyjnych

³ A. Korenik, *Smart Cities. Inteligentne miasta w Europie i Azji*, CeDeWu, Warszawa 2019, s. 18.

technologii transportowych, zapewniając w ten sposób mieszkańcom możliwość dokonywania wyborów bardziej przyjaznych dla środowiska i pobudzania trwałego wzrostu gospodarczego oraz umożliwiając miastom osiągnięcie poprawy pod względem świadczenia usług⁴;

- nie ma jednego rozwiązania, które pasuje do każdej sytuacji: stawanie się inteligentnym miastem oznacza zupełnie co innego dla różnych miast. Natomiast istotne jest włączanie mieszkańców w ten proces: nie można być inteligentnym miastem bez inteligentnych obywateli (smart citizens)⁵;
- miasto inteligentne (ang. *smart city*) – miasto rządzone w mądry sposób, w którym wykorzystuje się technologie cyfrowe i telekomunikacyjne do zwiększenia wydajności sieci i usług, dla poprawy jakości życia mieszkańców oraz zapewnienia zrównoważonego rozwoju⁶;
- smart city to środowiska miejskie, w których wprowadzono zdigitalizowane podejście do zrównoważonego rozwoju w celu ograniczenia zużycia zasobów, poprawy jakości życia i zwiększenia konkurencyjności gospodarczej⁷;
- miasto inteligentne to miasto wykorzystujące potencjał ludzki i technologiczny do swojego zrównoważonego rozwoju⁸.

Takich propozycji zdefiniowana miasta inteligentnego było wiele. Żadna jednak nie uzyskała powszechnej aprobaty w świecie naukowym ani wśród praktyków. Dlatego, opisując smart city, warto posiłkować się dodatkowymi kategoriami je opisującymi. Należy do nich m.in. koncepcja smart city zaproponowana przez Politechnikę Wiedeńską i wykorzystywana do przygotowywania rankingów⁹. Narzędzie to wskazuje sześć obszarów funkcjonowania miasta inteligentnego. Są to:

- smart economy, czyli innowacyjna gospodarka;
- smart people, zaangażowani mieszkańcy;
- smart governance, czyli mądre zarządzanie;
- smart mobility, czyli inteligentna mobilność;

⁴ Nowa Agenda Miejska, Deklaracja z Quito w sprawie zrównoważonych miast i osiedli ludzkich dla wszystkich, przyjęta podczas konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie mieszkalnictwa i zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich (Habitat III) w dniach 17–20 października 2016 r. w Quito, <http://uploads.habitat3.org/hb3/NUA-Polish.pdf>, dostęp: 18.03.2022 r.

⁵ *Ever smarter cities: Delivering sustainable urban solutions and quality of life for Europe. Eurocities statement on smart cities*, Brussels, May 2015.

⁶ Polityka cyfrowej transformacji m.st. Warszawy, wprowadzona zarządzeniem nr 1494/2020 Prezydenta m.st. Warszawy z 29 grudnia 2020 r. w sprawie wprowadzenia polityki cyfrowej transformacji miasta stołecznego Warszawy.

⁷ *Ewaluacja realizacji koncepcji Smart City w państwach Grupy Wyszehradzkiej. Raport końcowy*, 2020.

⁸ *Human Smart City. Przewodnik dla samorządów*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2019.

⁹ *The smart city model*, <http://www.smart-cities.eu/?cid=2&ver=4>, dostęp: 18.03.2022 r.

- smart environment, czyli jakość środowiska naturalnego;
- smart living, czyli jakość życia.

Drugim narzędziem, które w braku uzgodnionej definicji smart city okazuje się pomocne w analizowaniu i opisywaniu tego zjawiska, w szczególności w zakresie wdrażanych przez konkretne miasta strategii inteligentnych, jest koncepcja trzech generacji miasta inteligentnego, określanych również w polskiej terminologii jako „poziomy dojrzałości smart city”¹⁰. Została ona stworzona przez Boyda Cohena¹¹, a polega na wyróżnieniu trzech odrębnych form funkcjonowania miasta inteligentnego, przy czym nie muszą one następować po sobie na zasadzie przejścia kolejnych etapów rozwoju. Często też miasta mogą funkcjonować w mieszanych formach, łącząc w swoich działaniach cechy miasta inteligentnego różnej generacji. Wskazane przez Cohena trzy generacje to:

- Smart Cities 1.0 (pierwsza generacja) – w tych miastach dominującą rolę w inicjowaniu wdrożeń inteligentnych odgrywają dostawcy technologii. To firmy technologiczne przychodzą do władarzy miast ze swoimi rozwiązaniami, pokazując zalety konkretnych rozwiązań. Takie podejście powoduje, że technologia wdrażana w mieście niekoniecznie odpowiada na realne, wcześniej zdiagnozowane potrzeby określonej aglomeracji i jej mieszkańców;
- Smart Cities 2.0 (druga generacja) – miasta zaliczane do tej generacji mają już inne podejście do wdrażania technologii. W ich przypadku nadrzędną rolę w procesie inicjującym rozwój miejskiej inteligencji odgrywają władze miejskie. Miasta diagnozują istniejące problemy i poszukują na rynku technologii, które mogą je rozwiązać. Klasycznym przykładem jest rozwijanie systemów ITS czy wymiana taboru transportu publicznego na pojazdy elektryczne. Miasta przypisywane do drugiej generacji smart cities realizują dużą liczbę projektów służących wdrażaniu nowoczesnych technologii w różnych obszarach funkcjonowania miejskiego organizmu;
- Smart Cities 3.0 (trzecia generacja) – dynamiczny rozwój tej generacji miast inteligentnych rozpoczął się w drugiej dekadzie XXI wieku. W pewnym stopniu można utożsamić ją z rozwojem sieci społecznościowych w internecie, które ułatwiają kontakty międzyludzkie nie tylko na duże odległości, ale również te o zasięgu lokalnym. Miasta inteligentne trzeciej generacji to takie, w których kluczową rolę w rozwoju przejmują ich mieszkańcy. Liczą się potrzeby i oczekiwania mieszkańców, którzy dzięki

¹⁰ A. Orłowski, *Model gotowości procesowej urzędu miejskiego dojścia do Smart City*, CeDeWu, Warszawa 2019, s. 96.

¹¹ B. Cohen, *The 3 Generations of Smart Cities. Inside the development of the technology driven city*, <https://www.fastcompany.com/3047795/the-3-generations-of-smart-cities>, dostęp: 18.03.2022 r.

np. mediom społecznościowym mogą się łatwo komunikować i łączyć w mniej lub bardziej doraźne koalicje na rzecz konkretnych rozwiązań. Technologie w tego typu miastach nie zawsze wygrywają z bardziej klasycznym podejściem do rozwiązywania miejskich problemów. Istotną rolę odgrywają projekty o charakterze społecznym (równościowe, z zakresu inkluzji społecznej itp.), dotyczące dbałości o środowisko (projekty z zakresu zielonej i błękitnej infrastruktury) czy wpływające na rozwijanie mobilności miejskiej alternatywnej do indywidualnego samochodu. Tak formułowane oczekiwania mieszkańców znajdują oddźwięk również po stronie dostawców technologii. Chcąc zachować pozycję na rynku, zaczynają opracowywać i wdrażać rozwiązania technologiczne również w obszarach, które z tych technologii dotychczas nie korzystały w znacznym stopniu. Pojawiają się też projekty technologiczne realizowane przez mieszkańców, np. w ramach miejskich hackathonów¹².

W praktyce miasta inteligentne łączą w sobie cechy każdej z wymienionych trzech generacji, choć w większym stopniu, przynajmniej w Europie, dotyczy to mieszanki cech Smart City 2.0 i 3.0. Jednak, obserwując przemiany miast na świecie oraz śledząc chociażby rankingi miast inteligentnych, wydaje się, że w coraz większym stopniu dominującą rolę odgrywa Smart City 3.0, czyli miasto inteligentne budowane w modelu partycypacyjnym wraz z jego mieszkańcami.

Smart city w Krajowej Polityce Miejskiej

Krajowa Polityka Miejska 2023 (KPM 2023)¹³ została przyjęta przez rząd w październiku 2015 roku jako pierwszy w Polsce dokument strategiczny na poziomie ogólnokrajowym dotyczący rozwoju miast. Była przygotowana w okresie, gdy na świecie i w Europie trwały ożywione dyskusje na temat wyzwań stojących przed współczesnymi miastami. W tym samym roku została uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030¹⁴, a w niej cel nr 11 – Uczynić miasta i osiedla ludzkie bezpiecznymi, stabilnymi, zrównoważonymi oraz sprzyjającymi włączeniu społecznemu. W 2016 roku przyjęto deklarację

¹² Hackathon to doraźne działanie partycypacyjne, w którym mieszkańcy spotykają się, aby rozwiązać konkretne problemy w warunkach przyjaznego środowiska i uczciwej konkurencji.

¹³ Uchwała nr 198 Rady Ministrów z 20 października 2015 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Polityki Miejskiej, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20150001235/O/M20151235.pdf>, dostęp: 18.03.2022 r.

¹⁴ Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r., http://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf, dostęp: 18.03.2022 r.

Nowa Agenda Miejska¹⁵ (w ramach UN-Habitat, Programu Narodów Zjednoczonych ds. Osiedli Ludzkich) oraz Agendę Miejską Unii Europejskiej¹⁶.

W momencie przyjęcia KPM 2023 była dokumentem aktualnym i zgodnym ze światowymi trendami. W 2015 roku koncepcja miast inteligentnych była już przedmiotem licznych analiz i dyskusji również w naszym kraju, choć nie znajdowała się jeszcze w centrum zainteresowania. I widać to w tekście KPM. Ani cel strategiczny („wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawa jakości życia mieszkańców”), ani żaden z pięciu celów szczegółowych (miasto sprawne, zwarte i zrównoważone, spójne, konkurencyjne oraz silne) zawartych w tym dokumencie nie odwołują się wprost do koncepcji smart city. Jednakże autorzy KPM dostrzegli już wówczas ważną rolę rozwoju miast w XXI wieku w duchu miasta inteligentnego. Co więcej, umiejscowili smart city w szerokim, całościowym odniesieniu do jakości życia w mieście, a nie w wąskim ujęciu technologicznym, jakie jeszcze kilka lat temu wciąż było powszechne.

W KPM 2023 możemy przeczytać m.in.: „To całościowe podejście akcentuje faktyczne znaczenie słowa »smart«. Podkreśla, że »mądrość« miasta wyraża się w zintegrowanym podejściu do planowania i przekształcania miasta oraz zarządzania nim (tak jak postuluje to Karta Lipska). Jeden z jego aspektów stanowi rzeczywiście wykorzystanie najnowszych technologii (zwłaszcza informacyjnych i komunikacyjnych) tak, aby działanie miasta uczynić sprawniejszym, a życie w nim łatwiejszym. Wiąże się to z aktywnym poszukiwaniem i stosowaniem rozwiązań, które pozwalają zrationalizować wydatki samorządu i mieszkańców, efektywniej zarządzać różnymi aspektami funkcjonowania miasta oraz szybciej i precyzyjniej reagować na problemy. Równie ważne jest budowanie poczucia mieszkańców, że miasto kształtowane jest z myślą o nich i przy ich udziale. Te wszystkie elementy umiejętnie i »mądrze« łączone w codziennym funkcjonowaniu miasta składają się na wizerunek prawdziwie inteligentnego miasta – »smart city«. O tym, czy wdrożenie tej innowacyjnej koncepcji faktycznie się udaje, przesądzać musi stale wzrastająca jakość życia mieszkańców”.

W dalszej części dokumentu nie znajdujemy jednak bezpośrednich odwołań do koncepcji miasta inteligentnego, chociaż nie oznacza to, że ta problematyka została całkowicie pominięta. Pojawiają się takie wątki, jak: wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań technologicznych w przestrzeń miejską, wykorzystanie technologii

¹⁵ Nowa Agenda Miejska, Deklaracja z Quito w sprawie zrównoważonych miast i osiedli ludzkich dla wszystkich, przyjęta podczas konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie mieszkalnictwa i zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich (Habitat III) w dniach 17–20 października 2016 r. w Quito, <http://uploads.habitat3.org/hb3/NUA-Polish.pdf>, dostęp: 18.03.2022 r.

¹⁶ Urban Agenda for the EU. Pact of Amsterdam, 30.05.2016, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf, dostęp: 18.03.2022 r.

w komunikacji z mieszkańcami, technologie w odniesieniu do energetyki miejskiej, wykorzystanie potencjału nowych technologii w działaniach w obszarze rewitalizacji.

Można stwierdzić, że w 2015 roku idea smart city została zasygnalizowana w ogólnokrajowym dokumencie strategicznym określającym politykę miejską państwa, choć zabrakło szerszego rozwinięcia w tym kierunku. W październiku 2020 roku Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej zaprezentowało Założenia do aktualizacji Krajowej Polityki Miejskiej 2023. Uzasadnienie zmian odnosiło się wprost do zagadnienia miasta inteligentnego. Autorzy założeń stwierdzają, że w dotychczasowym dokumencie „w sposób niewystarczający zostały ujęte zagadnienia związane z szerokim i wieloaspektowym rozumieniem pojęcia smart cities zarówno w kontekście pozyskiwania i wykorzystywania baz danych informacyjnych, jak i korzystania z nowoczesnych technologii, usprawniających zarządzanie miastem i oddziaływających na życie mieszkańców”.

W grudniu 2021 roku Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej przedstawiło do konsultacji społecznych projekt Krajowej Polityki Miejskiej 2030¹⁷. W dokumencie zaproponowano istotne wzmocnienie problematyki miejskiej inteligencji. Zaproponowano, aby jednym z sześciu nowych celów KPM było „miasto inteligentne”, które zdefiniowano jako „wykorzystanie procesów transformacji cyfrowej na rzecz wzmocnienia wzajemnych relacji pomiędzy zarządzającymi obszarem miejskim, mieszkańcami i przedsiębiorcami, aby efektywnie zarządzać rozwojem miejskim”. Cel ten w szczególności został powiązany z następującymi wyzwaniem odnowionej KPM: niwelowanie negatywnych skutków zmian klimatu w miastach, poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym, poprawa zdolności inwestycyjnych miast oraz przyspieszenie tempa transformacji cyfrowej miast.

Wśród wskazanych w projekcie 11 wyzwań stojących przed polskimi miastami warto zwrócić uwagę na ostatnie z nich, czyli wyzwanie XI – Przyspieszenie tempa transformacji cyfrowej miast. W ramach tego wyzwania zostało określonych pięć kierunków rozwiązań:

- 1) poprawa poziomu cyfryzacji samorządów;
- 2) budowa kompetencji i świadomości w zakresie cyfryzacji wśród urzędników i mieszkańców;
- 3) uporządkowanie, przetwarzanie i otwieranie danych publicznych;
- 4) rozwój miast w otoczeniu nasycenia rozwiązaniami cyfrowymi (komunikacja, konsultacja i partycypacja w podejmowaniu decyzji);
- 5) rozwój ekosystemu cyfrowych usług publicznych dla mieszkańców, przedsiębiorców i pracowników.

¹⁷ Krajowa Polityka Miejska 2030 (projekt), Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa, grudzień 2021, <https://www.gov.pl/attachment/ab6e278d-754c-4e66-8c6f-0d9100c934ad>, dostęp: 18.03.2022 r.

W styczniu 2022 roku zakończyły się konsultacje społeczne dokumentu, który jest przewidziany do przyjęcia przez Radę Ministrów w tym roku.

Badanie „Cyfrowe miasto – bezpieczna czy niebezpieczna przyszłość?”

Badanie „Cyfrowe miasto – bezpieczna czy niebezpieczna przyszłość?” miało na celu analizę zagadnienia oddziaływania miasta korzystającego z cyfrowych technologii na bezpieczeństwo w różnych jego aspektach. Badanie zostało przygotowane z wykorzystaniem podejścia do miasta inteligentnego w duchu Smart City 3.0. Autorzy badania chcieli poznać opinie tych, którzy w tym modelu miasta inteligentnego odgrywają kluczową rolę – mieszkańców. Ze względu jednak na ograniczone ramy projektu celem badających nie było dokonanie analizy wszystkich aspektów funkcjonowania miasta inteligentnego, lecz skupienie się na ich wybranej, ale zasadniczej części. Dlatego w warstwie ankietowej projekt został skoncentrowany na problematyce cyfryzacji miast związanej z wdrażaniem nowoczesnych technologii oraz na związanych z tym szansach i zagrożeniach.

Czym zatem jest „cyfrowe miasto”? Jest to na pewno pojęcie węższe od terminu „smart city”. Na potrzeby projektu badawczego uznano, że „cyfrowe miasto” to część realizowanych strategii miasta inteligentnego, która bezpośrednio dotyczy wdrażania różnorodnych projektów cyfrowych związanych z zarządzaniem miastem oraz korzystaniem przez użytkowników z usług miasta. W tym miejscu warto odwołać się do definicji miejskich usług cyfrowych (e-usługi), która została użyta w dokumencie Polityka cyfrowej transformacji m.st. Warszawy. E-usługi są to „usługi dostarczane za pośrednictwem technologii cyfrowych, usługi zautomatyzowane, np. strona internetowa, aplikacja, oprogramowanie, wiadomości przekazywane drogą elektroniczną, cyfrowe interfejsy i platformy dostępne, elektroniczne tablice informacyjne”¹⁸.

W praktyce „cyfrowe miasto” w coraz mniejszym stopniu będzie utożsamiane wyłącznie z użytkowaniem komputerów (w różnej postaci, od komputerów stacjonarnych, przez laptopy, notebooki po smartfony) czy korzystaniem ze stron internetowych lub aplikacji. To już jest dzisiaj powszechne. Natomiast w coraz większym stopniu „cyfrowe miasto” będzie – najczęściej w sferze niewidocznej dla jego użytkowników – wdrażać technologie, z którymi łączą się takie pojęcia, jak: 5G, blockchain, chmura obliczeniowa, sztuczna inteligencja (AI), wirtualna rzeczywistość (VR), rozszerzona rzeczywistość (AR), Internet rzeczy, Internet wszechrzeczy, big data, open data. Transformacja w tym kierunku będzie wiązać się z coraz mniejszą

¹⁸ Zarządzenie nr 1494/2020 Prezydenta m.st. Warszawy z 29 grudnia 2020 r. w sprawie wprowadzenia polityki cyfrowej transformacji miasta stołecznego Warszawy.

znajomością mechanizmów działania technologii przez ich użytkowników przy jednocześnie coraz bardziej powszechnym korzystaniu z nich. A to prowadzi to drugiego elementu badania – bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo – drugi obok cyfrowego miasta element poddany analizie w badaniu – wydaje się ważnym celem budowania miast inteligentnych. Z jednej strony, bezpieczeństwo, szczególnie w wymiarze osobistym, jest częścią jakości życia, czyli jednego ze wskazanych obszarów funkcjonowania miasta inteligentnego. Z drugiej strony, wdrażanie nowych technologii, np. w celu poprawy bezpieczeństwa osobistego mieszkańców miasta, może wiązać się z powstawaniem nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa, tym razem o charakterze cybernetycznym.

W tym miejscu można odwołać się do idei miasta inteligentnie bezpiecznego (smart safe city), która sprowadza się do myślenia o bezpiecznym mieście, które jest gotowe chronić swoich użytkowników przed poważnymi zagrożeniami, a przy tym na co dzień nie zapomina o uciążliwościach drobnych, ale poważnych dla jednostek¹⁹. Tymi poważnymi zagrożeniami są oczywiście m.in. te związane z cyberbezpieczeństwem (choć nie tylko, bo klasyczny terroryzm też do nich się zalicza). Drobne zagrożenia (z perspektywy całego organizmu miejskiego) obejmują pospolitą przestępczość, bezpieczeństwo drogowe czy zwykły wandalizm, które mogą wpływać istotnie na poczucie bezpieczeństwa pojedynczych mieszkańców.

„Otwarta cyberprzestrzeń daje cyberterrorystom możliwości, o jakich wcześniej mogli tylko marzyć, stwarza nowe, nieprzewidywalne zagrożenia dla – często nieświadomych niczego – mieszkańców, przekonanych, że skoro ktoś podjął decyzję o zastosowaniu tych systemów, to znaczy, że na pewno są one bezpieczne”²⁰. I właśnie w centrum niniejszego badania znaleźli się mieszkańcy, a w rzeczywistości ich postrzeganie nowych technologii w rozmaitych aspektach: od ich doświadczeń w korzystaniu z nowych technologii, przez wiedzę na temat nowych technologii wykorzystywanych w ich miastach i związanych z tym szansach i zagrożeniami, po kwestie bezpieczeństwa, które na koniec mogą przesądzić o sukcesie lub jego braku we wdrażaniu inteligentnych rozwiązań.

W zrealizowanym badaniu udział wzięli mieszkańcy dwóch wybranych polskich dużych miast wojewódzkich. Poproszono ich o udzielenie odpowiedzi na pytania zawarte w specjalnie dla celów tego projektu skonstruowanym kwestionariuszu ankiety. Dane zebrane podczas badania pozwalają scharakteryzować grupę badanych ze względu na wybrane cechy społeczno-demograficzne.

¹⁹ B. Dominiak, *W poszukiwaniu miasta inteligentnie bezpiecznego*, „a&s Polska” 2020, nr 3.

²⁰ K. Gawkowski, *Cyberkolonializm*, Wydawnictwo Helion, Warszawa 2018, s. 239.

Dlaczego Białystok i Rzeszów?

Badaniem zostały objęte Białystok i Rzeszów. Dokonując wyboru wskazanych miast, przyjęto dwa założenia:

- w badaniu zostaną uwzględnione dwa miasta spośród wszystkich miast wojewódzkich z wyłączeniem Warszawy (ze względu na brak porównywalności stolicy z innymi miastami w zakresie zarówno dostępnych środków finansowych, jak i skali wdrażania nowych technologii);
- w badaniu zostaną uwzględnione dwa miasta o zróżnicowanym poziomie wydatków w obszarze bezpieczeństwa.

Analizie poddano dane Głównego Urzędu Statystycznego dotyczące wydatków miast wojewódzkich na bezpieczeństwo w latach 2018–2020²¹. Na tej podstawie stworzono wskaźnik: stosunek wydatków majątkowych inwestycyjnych na bezpieczeństwo do wydatków na bezpieczeństwo ogółem w danym mieście. Następnie opracowano ranking (od najwyższego do najniższego wskaźnika) dla badanych miast z podziałem na poszczególne lata. Dalszej analizie poddano miasta, które we wszystkich wskazanych latach znalazły się w grupie miast zajmujących cztery najwyższe pozycje w rankingu (Kielce, Olsztyn, Rzeszów) oraz cztery najniższe pozycje w rankingu (Białystok, Bydgoszcz).

W celu dokonania wyboru po jednym mieście skorzystano pomocniczo z wyników raportu „Bezpieczne i otwarte miasta”²². W raporcie przeanalizowano pozycje wyselekcjonowanych powyżej miast w rankingu polskich bezpiecznych i otwartych miast: Rzeszów – 3. pozycja, Olsztyn – 9., Bydgoszcz – 10., Kielce – pozycje 21–30., Białystok – pozycje 51–66.

Do zrealizowania badania wybrano Rzeszów i Białystok. Za takim wyborem przemawiały:

- Rzeszów – jeden z najwyższych wskaźników obrazujących stosunek wydatków majątkowych inwestycyjnych na bezpieczeństwo do wydatków na bezpieczeństwo ogółem w latach 2018–2020; wysoka pozycja w rankingu bezpiecznych i otwartych miast;
- Białystok – jeden z najniższych wskaźników obrazujących stosunek wydatków majątkowych inwestycyjnych na bezpieczeństwo do wydatków na bezpieczeństwo ogółem w latach 2018–2020; odległa pozycja w rankingu bezpiecznych i otwartych miast.

²¹ Dane pozyskano z zasobów portalu: <https://www.stat.gov.pl>.

²² *Bezpieczne i otwarte miasta*, Raport Polskiej Fundacji im. Roberta Schumana i Fundacji Konrada Adenauera w Polsce przygotowany przez Politykę Insight, Warszawa 2017, <https://europolis.schuman.pl/wp-content/uploads/sites/2/2016/12/Europolis.-Bezpieczne-i-otwarte-miasta.pdf>, dostęp: 18.03.2022 r.

Warto podkreślić, że taki wybór pozwolił przeprowadzić badania w dwóch miastach, które – ze względu na sytuację społeczno-gospodarczą – funkcjonują w zbliżonych warunkach, są zaliczane do tzw. ściany wschodniej. Oznacza to, że mają one nie tylko podobne możliwości w zakresie korzystania ze środków pomocowych Unii Europejskiej, ale również borykają się z podobnymi problemami (np. ucieczka młodych talentów do większych ośrodków).

Kim były osoby badane?

W badaniu wzięło udział łącznie 507 osób, z czego mieszkańcy Rzeszowa stanowili 49,1 proc. (249 osób), a Białegostoku – 50,9 proc. (258 osób). Rozkład procentowy jest więc dość proporcjonalny. Badanie było dość różnicowane ze względu na płeć: kobiety stanowiły 38,7 proc. (196 osób), mężczyźni – 61,3 proc. (311 badanych).

Struktura wieku ankietowanych przedstawiała się następująco:

- 57 badanych w wieku 16–21 lat (11,2 proc.);
- 139 badanych w wieku 22–29 lat (27,4 proc.);
- 156 osób w wieku 30–39 lat (30,8 proc.);
- 48 osób w wieku 40–49 lat (14 proc.);
- 36 badanych w wieku 50–59 lat (9,5 proc.);
- 36 badanych w wieku powyżej 60. r.ż. (7,1 proc.).

Ankietowani legitymowali się różnym wykształceniem. Najwięcej osób miało wykształcenie średnie (199 badanych; 39,3 proc.) lub wyższe (138 osób; 27,2 proc.). Poza tym 107 respondentów miało wykształcenie gimnazjalne (21,1 proc.), a 63 osoby – wykształcenie podstawowe (12,4 proc.). Analizom poddano także dochód badanych.

Podsumowując, można zauważyć, że badane osoby stanowiły grupę zróżnicowaną pod względem wybranych cech społeczno-demograficznych. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 30–39 lat, z wykształceniem średnim lub wyższym, osiągający średni dochód między 5000 zł a 6500 zł lub 6500–8000 zł. Zgodnie z danymi uzyskanymi podczas badania można uznać tę grupę za reprezentatywną dla badanej populacji. Niemniej jednak wskazać należy, że w badanej grupie stosunkowo silną reprezentację miała grupa osób w wieku 22–29 lat, z wykształceniem gimnazjalnym i dochodem między 2000 a 3500 zł.

Wnioski końcowe

Większość mieszkańców Rzeszowa i Białegostoku dostrzegła korzystny wpływ wdrażanych przez miasta nowoczesnych technologii na ich życie, kom-

fort i wygodę. Ustalono, że dzięki nowoczesnym technologiom inteligentne miasta z nich korzystające są bezpieczniejsze od tych, które takich rozwiązań nie wdrażają. Wynika to głównie z faktu, że technologie mają zabezpieczenia przed atakami oraz cyberprzestępczością, i chociaż część badanych obawiała się tych zagrożeń, uznali oni, że nowoczesne technologie zapewniają mimo wszystko większy status bezpieczeństwa.

Wiele osób wskazało na poprawę infrastruktury w miastach dzięki nowoczesnym technologiom. Chodzi przede wszystkim o infrastrukturę energetyczną, zarządzanie kryzysowe, sieci gazowe i wodociągowe, które dzięki wdrażanym technologiom stały się nie tylko bardziej dostępne, ale również bezpieczniejsze.

Jednym z celów badania było poznanie różnic między mieszkańcami dwóch wybranych miast w podejściu do stosowania nowych technologii przez inteligentne miasta. Wskazane miasta łączy położenie (tzw. Polska Wschodnia) i status administracyjny (miasta wojewódzkie). Miasta te różnią się skrajnie odmiennym poziomem wydatków w obszarze bezpieczeństwa oraz skrajnie odmienną pozycją w rankingu „Bezpieczne i otwarte miasta”.

Mimo tak dobranych miast badanie nie wykazało jednoznacznych różnic między opiniami i wiedzą mieszkańców obu ośrodków miejskich. Występujące nieznaczne odchylenia w odpowiedziach na niektóre pytania nie dają podstaw do formułowania twierdzeń, że mieszkańcy obu miast różnią się w zasadniczy sposób w obszarze poruszanej badaniem tematyki.

Analizując wyniki zrealizowanych badań, nie można pominąć faktu, że większość mieszkańców dostrzega niebezpieczeństwa związane z użytkowaniem nowoczesnych technologii, szczególnie gdy są one używane w sposób dynamiczny i niekontrolowany. Zauważono, że technologie mogą stanowić bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia i życia człowieka, a także dla jego bezpieczeństwa w aspekcie naruszenia prywatności i ochrony danych. Wskazano, że technologie są zatem nie tylko dobrodziejstwem, ale korzystanie z nich może również narażać jednostki na niebezpieczeństwo.

Poza tym badanie ujawniło, że na brak poczucia bezpieczeństwa wpływa w znacznej mierze brak umiejętności implementacji i użytkowania technologii oferowanych w projektach smart city. Warto wskazać, że zrozumienie, w jaki sposób i dlaczego występują cyberataki, pozwala ekspertom ds. cyberbezpieczeństwa na bezpieczne testowanie podatności i przygotowanie miejskiej infrastruktury do radzenia sobie z tymi zagrożeniami. Nowy model inteligentnego miasta smart city ma na celu zapewnienie ekspertom bezpiecznego środowiska, aby pokazać, w jaki sposób hakerzy mogą wpłynąć na inteligentne miasta, jaki wpływ może mieć atak, a także zapewnić ekspertom sposoby na złagodzenie tych zagrożeń.

Symulowane scenariusze hakowania na modelu inteligentnego miasta dokonywane przez profesjonalistów mogą umożliwić testowanie zabezpieczeń przed cyberatakami.

Badanie dostarczyło informacji na temat tego, w jaki sposób mieszkańcy badanych miast odbierają oferowane rozwiązania technologiczne i co sądzą na temat korzyści oraz zagrożeń związanych z ich użytkowaniem. Wydaje się, że mieszkańcy w większości mają dużą wiedzę na temat nowoczesnych technologii, co może być wynikiem codziennych doświadczeń i obserwacji. Mimo że ankietowani mieli świadomość zagrożeń, wskazywali na wiele korzyści płynących z wdrażania przez miasta inteligentnych rozwiązań technologicznych.

Analiza uzyskanego materiału empirycznego wskazała, że w większości mieszkańcy obu miast swoje opinie opierali na posiadanej przez siebie wiedzy na temat realizacji rozwiązań technologicznych w miastach, w tym szczególnie w obszarze bezpieczeństwa i jakości życia mieszkańców. W wielu aspektach badania ujawniono, że dostateczna wiedza wpłynęłaby prawdopodobnie na podniesienie umiejętności świadomego korzystania z narzędzi cyfrowych i unikania niebezpieczeństw związanych z różnymi zagrożeniami. Poza tym ujawniono, że wiedza na temat idei smart city i wdrażanych przez miasta nowoczesnych technologii mogłaby przyczynić się do lepszego zrozumienia mechanizmów funkcjonowania inteligentnych miast.

Celem rozbudowy smart city jest nie tylko poprawa jakości życia mieszkańców, lecz także przewidywanie i podjęcie przyszłych wyzwań, które mogą nawet budzić poważne wątpliwości co do przetrwania inteligentnych miast. Według szacunków Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2050 roku 68 proc. ludności świata będzie mieszkać na obszarach zurbanizowanych²³. Ta prosta prognoza powoduje, że występuje obawa o warunki życiowe w każdej przestrzeni miejskiej w bardzo podstawowych kategoriach, w tym schronienia, zaopatrzenia lub zrównoważonego rozwoju. Zwrócenie się do inteligencji technologicznej oznacza określenie drogi do stawienia czoła tym wyzwaniom. Biorąc pod uwagę liczne globalne wyzwania, takie jak starzenie się populacji i problemy klimatyczne oraz wstępne wnioski wyciągnięte z pandemii, oczywiste jest, że ponowne przyjrzenie się celom miast jest ważniejsze niż kiedykolwiek.

Inteligentne miasta są wynikiem integracji technologii z istniejącymi lub nowymi krajobrazami miejskimi. Nastąpiła zmiana paradygmatu tego, czego obywatele doświadczali i czego obecnie oczekują od miasta. Inteligentne miasta integrują technologie i infrastrukturę cyberfizyczną, aby zapewnić efektywność środowiskową i ekonomiczną, jednocześnie poprawiając ogólną jakość życia obywateli.

²³ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*, New York 2019.

W nadchodzących czasach inteligentne miasta zapewnią mieszkańcom wiele nowych, innowacyjnych rozwiązań technologicznych. W efekcie inteligentne miasta będą połączeniem dwóch głównych technologii – milionów sensorów podłączonych do urządzeń rozproszonych w mieście i sieci, która łączy wszystkie węzły i umożliwia realną komunikację, oraz baz danych.

Kluczowym elementem całego projektu było potwierdzenie postawionej na wstępie hipotezy, że wpływ nowoczesnych technologii poprawia bezpieczeństwo w miastach. Każda z wymienionych na wstępie hipotez uzupełniających znalazła również potwierdzenie w wynikach, wskazując jednoznacznie, że bezpieczeństwo w smart city zapewnia obywatelowi większy spokój i komfort życia, a inteligentne miasta są bezpieczniejsze od gmin, które nie korzystają z nowych technologii. Potwierdzona została także teza, że nowoczesne technologie poprawią bezpieczeństwo infrastruktury krytycznej. Mieszkańcy zaprezentowali stanowisko zgodne z hipotezą, że dynamiczny i niekontrolowany rozwój technologii może rodzić niebezpieczeństwa dla człowieka. Co ważne, respondenci, odpowiadając na szereg pytań, wykazywali również wiele obaw, potwierdzając tym samym, że brak umiejętności implementacji i użytkowania technologii wpływa na brak poczucia bezpieczeństwa.

Niewątpliwym problemem natury poznawczej było zrealizowanie badania jedynie w dwóch dużych miastach w Polsce. Dopiero całościowe badanie we wszystkich osiemnastu miastach wojewódzkich, a jeszcze lepiej – na wybranej próbie miast średnich, dokumentowałoby dokładnie rozwój inteligentnych miast w Polsce. Jedną z rekomendacji podsumowujących badanie jest zatem kontynuacja badania w kolejnych latach w rozszerzonym zakresie.

Drugi generalny wniosek z badań dotyczy konieczności wdrożenia polityk krajowych mających na celu zwiększenie świadomości dotyczącej idei smart city. Dotyczy to zarówno obszaru korzyści społecznych, jak i niebezpieczeństw, jakie niesie implementacja technologii w tkankę miejską i tym samym w życie człowieka. Szczególną uwagę powinno się zwrócić na najmłodsze pokolenie i przekazywanie wiedzy w zakresie cyberbezpieczeństwa już w latach szkoły podstawowej.

Trzecie pole wnioskowe dotyczy obszaru bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej, które dzięki rozszerzonej analityce i zbieranych danych może zapewniać lepszy komfort życia. Wdrażanie nowych inteligentnych technologii w miastach doprowadziło do znacznego wzrostu wykorzystania infrastruktury, poprawy wydajności i lepszego świadczenia usług dla mieszkańców. Rekomendacja z badań dotyczy więc konieczności przeprowadzenia szkoleń czy zachęt, które będą mobilizowały władze jednostek samorządu terytorialnego to realizacji omawianych zadań.

Czwarty wektor rekomendacji to podniesienie poziomu wiedzy mieszkańców na temat wdrażanych przez miasta rozwiązań i ochrony przed ewentualnymi atakami na cyberprzestrzeń. Przekazywanie wiedzy w tym zakresie powinno być jednym z głównych zadań jednostek administracji publicznej. Rzetelne informowanie obywateli o nowoczesnych rozwiązaniach i ich roli w funkcjonowaniu miasta wpłynie na poprawę komfortu i jakości życia mieszkańców. Informowanie o ewentualnych zagrożeniach wynikających z korzystania z nowych technologii przyczyni się prawdopodobnie nie tylko do zwiększenia świadomości mieszkańców, ale również do bardziej racjonalnego korzystania z owych technologii.

Ostatnim elementem, który warto dalej badać, jest indywidualne bezpieczeństwo obywateli. W opiniach większości mieszkańców uczestniczących w badaniu nowoczesne rozwiązania w inteligentnych miastach podnoszą komfort i jakość życia, m.in. przez prostszy dostęp do usług publicznych, mniejszą przestępczość, lepsze zarobki, wyższy standard ochrony zdrowia czy przyciąganie firm inwestujących w miasto. W związku z tym miasta powinny opracować specjalne programy lojalnościowe dla swoich mieszkańców, które pozwolą promować ideę smart city, jednocześnie wpływając na większą akceptację dla jej wdrażania.

Bibliografia

Dokumenty

- Ewaluacja realizacji koncepcji Smart City w państwach Grupy Wyszehradzkiej. Raport końcowy*, 2020. *Human Smart City. Przewodnik dla samorządów*, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2019.
- Polityka cyfrowej transformacji m.st. Warszawy, wprowadzona zarządzeniem nr 1494/2020 Prezydenta m.st. Warszawy z 29 grudnia 2020 r. w sprawie wprowadzenia polityki cyfrowej transformacji miasta stołecznego Warszawy.
- Uchwała nr 198 Rady Ministrów z 20 października 2015 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Polityki Miejskiej, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20150001235/O/M20151235.pdf>, dostęp: 18.03.2022 r.

Literatura

- Barber B.R., *Gdyby burmistrzowie rządzi światem*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2014.
- Dominianiak B., *W poszukiwaniu miasta inteligentnie bezpiecznego*, „a&s Polska” 2020, nr 3.
- Ever smarter cities: Delivering sustainable urban solutions and quality of life for Europe. Eurocities statement on smart cities*, Brussels, May 2015.
- Gawkowski K., *Cyberkolonializm*, Wydawnictwo Helion, Warszawa 2018.
- Korenik A., *Smart Cities. Inteligentne miasta w Europie i Azji*, CeDeWu, Warszawa 2019.
- Orłowski A., *Model gotowości procesowej urzędu miejskiego dojścia do Smart City*, CeDeWu, Warszawa 2019.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*, New York 2019.

Netografia

- Bezpieczne i otwarte miasta*, Raport Polskiej Fundacji im. Roberta Schumana i Fundacji Konrada Adenauera w Polsce przygotowany przez Politykę Insight, Warszawa 2017, <https://europolis.schuman.pl/wp-content/uploads/sites/2/2016/12/Europolis.-Bezpieczne-i-otwarte-miasta.pdf>, dostęp: 18.03.2022 r.
- Cohen B., *The 3 Generations of Smart Cities. Inside the development of the technology driven city*, <https://www.fastcompany.com/3047795/the-3-generations-of-smart-cities>, dostęp: 18.03.2022 r.
- Krajowa Polityka Miejska 2030* (projekt), Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa, Grudzień 2021, <https://www.gov.pl/attachment/ab6e278d-754c-4e66-8c6f-0d9100c934ad>, dostęp: 18.03.2022 r.
- Nowa Agenda Miejska, Deklaracja z Quito w sprawie zrównoważonych miast i osiedli ludzkich dla wszystkich, przyjęta podczas konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie mieszkalnictwa i zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich (Habitat III) w dniach 17–20 października 2016 r. w Quito, <http://uploads.habitat3.org/hb3/NUA-Polish.pdf>, dostęp 18.03.2022 r.
- Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r., http://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf, dostęp 18.03.2022 r.
- The smart city model, <http://www.smart-cities.eu/?cid=2&ver=4>, dostęp: 18.03.2022 r.
- Urban Agenda for the EU. Pact of Amsterdam, 30.05.2016, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf, dostęp: 18.03.2022 r.

Streszczenie

Transformacja społeczna lokalnych przestrzeni zawsze była i nadal pozostanie kluczem do właściwej adaptacji wszystkich mieszkających tam ludzi oraz szansą na szybszy rozwój. Współczesne miasta są złożonymi strukturami, podobnymi do organicznej formy życia, gdzie tylko krok dzieli nas od sztucznej inteligencji. Taki model nazywamy inteligentnym miastem, w którym nowe technologie wykorzystywane są jako narzędzia do tworzenia wysokiego poziomu jakości życia mieszkańców. Jednostki, grupy społeczne i całe społeczeństwa angażują się, mniej lub bardziej świadomie, w ekosystemy inteligentnych miast na różne sposoby. Wszyscy jednak korzystają z urządzeń i danych cyfrowych, łącząc je z infrastrukturą fizyczną i usługami miasta w jednym celu: unowocześnieńcia życia i stabilizacji dla zrównoważonego rozwoju.

Nowe technologie przynoszą wiele ułatwień w funkcjonowaniu miast i ich mieszkańców. Mogą jednak również powodować określone zagrożenia i niebezpieczeństwa. Implementacja coraz bardziej zaawansowanych technologii cyfrowych do codziennego życia miasta musi być zatem nieustannie monitorowana i poddawana audytowi. Jego wyniki powinny stać się czynnikiem mobilizującym władze jednostek samorządu terytorialnego do bardziej śmiałego korzystania z technologii w celu kreowania rozwoju swoich lokalnych ojczyzn, a władze państwa – do tworzenia

ram prawnych sprzyjających bezpiecznemu wdrażaniu innowacji technologicznych na poziomie lokalnym.

Summary

The social transformation of local spaces has always been and still remain the key factor to adaptation of all people living there and a chance for social development. Modern cities are complex structures, similar to an organic life form, where we are only a step away from artificial intelligence. Such model is called a smart city, in which new technologies are used as tools to create a high quality of life for an inhabitants. Individuals, social groups and whole societies, more or less consciously are active in the ecosystems of smart cities in various ways. But they all use digital devices and data, linking them to the city's physical infrastructure and services. The main goal is modernizing life and stabilizing for sustainable development.

Modern technologies offer many improvements in the everyday living of cities and their inhabitants. However, they can also cause challenges, hazards and dangers. The implementation of more and more advanced digital technologies to the common life of the city must therefore be constantly monitored and controlled. Its results should become a factor of mobilizing the local authorities of to wide implementation of technology in order to create the development of their local homelands, and the state authorities – to create a legal framework to conducive to the safe implementation of technological innovations at the local level.

Słowa kluczowe

Bezpieczeństwo, inteligentne miasto, nowoczesne technologie, rozwój społeczny.

Keywords

Security, smart city, social development, modern technologies.

Krzysztof Gawkowski – dr, Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie, ORCID: 0000-0002-4025-5927.

Zbigniew Wasielewski – dr, Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie.

Bartosz Dominiak – mgr, Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie.

Janusz Wdzięczak

ALTERNATYWNA SPÓŁKA INWESTYCYJNA – PRÓBA UJĘCIA EKONOMICZNEGO

Wstęp

Celem artykułu jest próba uchwycenia ekonomicznych aspektów prowadzenia działalności w formie alternatywnej spółki inwestycyjnej (ASI), to jest wskazania potencjalnych korzyści tego rozwiązania (zarówno dla inwestorów, jak i całej gospodarki) oraz barier stojących na drodze ich rozwoju. Na chwilę obecną większość tekstów naukowych lub opracowań o charakterze poradnikowym dotyczących ASI zostało napisanych przez prawników lub specjalistów z zakresu podatków. Brakuje zaś analiz z punktu widzenia wpływu tego rozwiązania na rozwój polskiego rynku kapitałowego. Fakt ten należy tłumaczyć dwoma czynnikami: względnie krótkim okresem funkcjonowania ASI oraz problemem dostępności danych, które zazwyczaj stanowią tajemnicę przedsiębiorstwa.

Artykuł został podzielony na cztery części. W pierwszej z nich przedstawiono uwarunkowania prawne, na podstawie których funkcjonują ASI. W drugiej zarysowano podatkowy aspekt tego typu rozwiązań. W trzeciej zaprezentowano ekonomiczno-rynkowe uwarunkowania funkcjonowania ASI wraz danymi dotyczącymi popularności tego typu rozwiązań oraz kosztów prowadzenia ASI. W celu uzyskania tych informacji przeprowadzono rozeznanie rynku w zakresie kosztów obsługi prawnej ASI. W ostatniej części podsumowano wszystkie informacje oraz podjęto próbę oceny przydatności wpływu ASI na polski rynek kapitałowy i polską gospodarkę.

Uwarunkowania prawne

Alternatywna spółka inwestycyjna to obowiązująca od 2016 roku forma prawna umożliwiająca zbiorowe inwestowanie. Została ona wprowadzona do polskiego prawa w ramach interpretacji prawa europejskiego, a dokładnie unijnej dyrekty-

wy ZAFI¹. Podstawą prawną stała się znowelizowana ustawa z 27 maja 2004 roku o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi². Wprowadziła ona pojęcie alternatywnych funduszy inwestycyjnych (AFI) oraz alternatywnych spółek inwestycyjnych (ASI) jako jednej z form AFI. Określiła również, że nadzór nad działaniem ASI, podobnie jak nad całym rynkiem kapitałowym w Polsce, będzie sprawować Komisja Nadzoru Finansowego (KNF).

AFI mogą działać jako spółki kapitałowe (np. spółki akcyjne) lub osobowe (np. spółki komandytowe). W przypadku ASI te wymagania są zaostrzone; komplementariuszem w spółce osobowej musi być zawsze spółka kapitałowa.

Za ważny element konstrukcji prawnej, szczególnie z ekonomicznego punktu widzenia, należy uznać możliwość wyodrębnienia zewnętrznego lub wewnętrznego zarządzającego ASI. Zewnętrzne zarządzanie ASI odbywa się zazwyczaj poprzez spółki komandytowe i komandytowo-akcyjne, w których osobny podmiot zewnętrzny zarządza ASI. W przypadku zarządzania wewnętrznego ASI za zarządzanie odpowiedzialne są organy wewnętrzne spółki, np. zarząd i rada nadzorcza. Tego typu rozwiązania są popularne, gdyż umożliwiają elastyczne podejście do inwestycji oraz zarządzanie przez jeden podmiot wieloma AFI. Jednocześnie warto zauważyć, że w przypadku wybrania tego modelu oba podmioty (AFI i zarządzający) stają się obiektem większego zainteresowania ze strony KNF.

Ustawa precyzyjnie określiła również progi minimalnego kapitału początkowego wymaganego od ASI. W przypadku zewnętrznie zarządzanej ASI kwota ta wynosi równowartość 12 tys. euro, w przypadku ASI zarządzanej wewnątrz – 30 tys. euro. Kapitał początkowy jest tu rozumiany jako suma kapitału zakładowego spółki wraz z zyskiem (niepodzielnym) z lat ubiegłych, ewentualnym zyskiem netto w trakcie zatwierdzenia oraz kapitału rezerwowego, pomniejszoną o niepokrytą stratę z lat ubiegłych³.

Warto zauważyć, że istnieje znacząca różnica między uzyskaniem wpisu na listę podmiotów zarządzających ASI (prowadzoną przez KNF) a uzyskaniem pozwolenia na prowadzenie działalności jako ASI. Podmioty, które uzyskały wpis na listę zarządzających ASI, nie muszą spełniać wielu wymagań, z zakresu np. audytu wewnętrznego i przeciwdziałania konfliktowi interesów, które występują w przypadku podmiotów ubiegających się o uzyskanie zezwolenia. Podobnie jest z obowiązkami dotyczącymi sprawozdawczości, gdyż podmioty wpisane na listę zarządzających mają ich zdecydowanie mniej.

¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/61/UE z 8 czerwca 2011 r. w sprawie zarządzających alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi i zmiany dyrektyw 2003/41/WE i 2009/65/WE oraz rozporządzeń (WE) nr 1060/2009 i (UE) nr 1095/2010, Dz.Urz. UE L 174/1.

² Dz.U. z 2021 r. poz. 605 ze zm.

³ M. Walenda, *Alternatywne spółki inwestycyjne jako nowy rodzaj wehikulów inwestycyjnych w Polsce*, UKNF 2019.

Wymagania dotyczące strategii inwestycyjnej oraz polityki inwestycyjnej ASI określa Stanowisko Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego w sprawie treści dokumentów polityki inwestycyjnej i strategii inwestycyjnej alternatywnej spółki inwestycyjnej z 5 marca 2018 roku⁴.

Polityka inwestycyjna ASI powinna zawierać następujące elementy:

- cel inwestycyjny ASI;
- metody osiągnięcia celu inwestycyjnego ASI, przy uwzględnieniu ograniczenia metod ryzyka inwestycyjnego. Dzięki temu inwestorzy poznają ryzyko które może wystąpić po zainwestowaniu w ASI;
- typy i rodzaje papierów wartościowych i innych praw majątkowych będących przedmiotem lokat;
- kryteria doboru lokat;
- zasady dywersyfikacji lokat i inne ograniczenia inwestycyjne;
- dopuszczalną wysokość zaciąganych kredytów i pożyczek.

Strategia inwestycyjna ASI powinna natomiast określać:

- główne kategorie aktywów, w które ASI może inwestować;
- wszelkie sektory przemysłowe, geograficzne lub inne sektory rynkowe bądź szczególnie klasy aktywów, które są przedmiotem strategii inwestycyjnej;
- opis polityki ASI w zakresie zaciągania pożyczek lub dźwigni finansowej.

Polityka inwestycyjna ASI oraz strategia inwestycyjna ASI powinny być według KNF dokumentami spójnymi, uzupełniającymi się.

Tytułem pewnego rodzaju podsumowania uwarunkowań prawnych należy zauważyć, że nawet w opublikowanym przez KNF opracowaniu: *Alternatywne spółki inwestycyjne jako nowy rodzaj wehikulów inwestycyjnych w Polsce*, stanowiącym podstawowe źródło informacji o tej formie działania, znajduje się klauzula: „Informacje w niej zawarte mają wyłącznie charakter ogólny i nie stanowią porady prawnej oraz inwestycyjnej”.

Uwarunkowania podatkowe

Jednym z ważnych elementów, które przyczyniły się do rozwoju ASI, są różnego rodzaju preferencje podatkowe. Wprawdzie pozostają one wciąż przedmiotem zmian legislacyjnych, ale fakt ich zaistnienia może być kluczowy dla rozwoju tej formy inwestowania, przez co zasługują na krótkie omówienie.

⁴ Stanowisko Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego w sprawie treści dokumentów polityki inwestycyjnej i strategii inwestycyjnej alternatywnej spółki inwestycyjnej, UKNF, Warszawa 2018.

Propozycje ulg podatkowych dla ASI wpisują się w postulaty Polskiego Ładu⁵ dotyczące rozwoju gospodarki za pomocą różnego rodzaju ulg dla inwestujących w innowacyjne spółki lub dla podmiotów rozwijających szeroko rozumiany rynek kapitałowy. Kluczowe ulgi dotyczą podatku PIT. Osoby fizyczne inwestujące w ASI mogą skorzystać z ulgi w wysokości 50 proc. kwoty inwestycji w danym roku podatkowym. Według interpretacji Krajowej Administracji Skarbowej kwotę zakupu udziałów lub akcji odlicza się od dochodu podlegającego opodatkowaniu skalą podatkową lub podatkiem liniowym w maksymalnej wysokości 250 tys. zł w danym roku podatkowym⁶. Ponadto należy spełniać następujące warunki⁷:

- „wspólnikiem w ASI jest podmiot, który nabył lub objął udziały w ASI sfinansowane ze środków europejskich, niemające charakteru bezzwrotnego oraz przeznaczone na inwestycje venture capital w Polsce;
- podatnik musi zawrzeć z ASI umowę inwestycyjną;
- podatnik nie może być z ASI albo ze spółką kapitałową, w której ASI posiada co najmniej 5% udziałów, być podmiotem powiązaniem w okresie 2 lat poprzedzających dzień pierwszego nabycia lub objęcia udziałów (akcji) w ASI lub spółce kapitałowej;
- podatnik musi posiadać udziały (akcje) co najmniej 24 miesiące”.

Na chwilę obecną (II kwartał 2022 roku) trudno jednoznacznie stwierdzić, jaki kształt będą miały przepisy podatkowe dotyczące ASI. Istnieje wiele aspektów funkcjonowania ASI w kontekście podatkowym, które wobec złożoności są przedmiotem rozstrzygnięć sądowych⁸. Ponadto dokładna analiza aktualnych zmian podatkowych nie wiąże się bezpośrednio z celem artykułu. Jednak już teraz, na podstawie kierunku prac legislacyjnych, można z całą pewnością stwierdzić, że ustawodawca widzi szeroko rozumianą potrzebę wspierania takich rozwiązań, jak ASI. Można wobec tego wnioskować, że ASI cieszyć się będą przywilejami podatkowymi, co przełoży się w pewnym zakresie na ich popularność.

Uwarunkowania ekonomiczne

Uchwycenie ekonomicznego aspektu funkcjonowania ASI w Polsce jest niezwykle trudne. Jak już wspomniano, na przeszkodzie stoi bowiem względnie krótki czas funkcjonowania tych rozwiązań oraz fakt, że dane finansowe większości ASI stanowią tajemnice przedsiębiorstwa, wobec czego nie są dostępne publicznie.

⁵ „Polski Ład” – program reform gospodarczych stworzony przez rząd M. Morawieckiego mający na celu pobudzenie gospodarki Polski po pandemii COVID-19.

⁶ <https://www.kis.gov.pl/>.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Zob. <https://crido.pl/blog-taxes/alternatywna-spolka-inwestycyjna-oraz-wymiana-udzialow-opinia-zabezpieczajaca-szefa-kas/>, dostęp: 04.05.2022 r.

Możliwe jest jednak, w oparciu o dostępne źródła informacji, określenie pewnych uwarunkowań ekonomicznych ASI.

W pierwszej kolejności warto porównać liczbę instytucji zajmujących się inwestowaniem, tj. towarzystw funduszy inwestycyjnych (TFI) oraz ASI. W Polsce w marcu 2022 roku działało 65 TFI⁹ oraz 300 podmiotów zarządzających ASI¹⁰. TFI różnią się znacząco od ASI w zakresie wymagań kapitałowych oraz obowiązków sprawozdawczych. Ponadto TFI funkcjonują w Polsce o wiele dłużej niż ASI. Mimo to dane dotyczące liczby poszczególnych podmiotów pokazują, że ASI cieszą się względnie dużym zainteresowaniem.

Tytułem komentarza należy dodać, że pewna część ASI¹¹ to spółki, które realizują projekty w ramach programu „Alfa Bridge” Narodowego Centrum Badań i Rozwoju mającego na celu wydatkowanie funduszy Unii Europejskiej na innowacje w formie inwestycji kapitałowych¹². Podmioty te w celu realizacji projektu zostały zobowiązane do uzyskania statusu AFI. Wobec tego program „Alfa Bridge” należy uznać za czynnik przyczyniający się do zwiększenia liczby ASI. Jednak trudno ocenić, czy po zakończeniu realizacji projektów będą one nadal funkcjonować w tej formie.

Obecnie są 304 podmioty zarządzające ASI¹³. Warto to porównać z liczbą TFI (czy bardziej funduszy inwestycyjnych). Kolejnym krokiem była próba oszacowania kosztów funkcjonowania ASI. W tym celu przeprowadzono rozeznanie rynkowe rozumiane jako przesłanie zapytań o koszty obsługi prawnej założenia ASI (które objęły przygotowanie kompletnych dokumentów w celu uzyskania wpisu na listę KNF) oraz obsługi prawnej funkcjonowania AFI (kosztów składania corocznego sprawozdania do KNF). W ramach rozeznania udało się uzyskać oferty od dwóch kancelarii prawnych¹⁴ specjalizujących się w tego typu zleceniach, wobec czego ceny przez nie podane należy uznać za realne. Warto dodać, że dwie inne kancelarie pomimo kontaktu za pomocą poczty elektronicznej oraz telefonów nie zdecydowały się przedstawić oferty.

W przypadku pierwszej kancelarii uzyskano kwotę 13 tys. zł netto za założenie ASI (uzyskanie statusu ASI w KNF) oraz 4,5 tys. zł netto za przygotowanie i złożenie corocznego raportu do KNF. W drugim przypadku było to 19,2 tys. zł

⁹ Rejestr TFI, KNF, stan na 26.03.2022 r.

¹⁰ Rejestr zarządzających ASI, KNF, stan na 26.03.2022 r.

¹¹ Trudno precyzyjnie określić, jaka część ASI realizuje program „Alfa Bridge”, gdyż część z nich informuje o tych działaniach na osobnych stronach internetowych lub prawdopodobnie nie wykonują w pełni obowiązków sprawozdawczych.

¹² „Alfa Bridge” to program Narodowego Centrum Badań i Rozwoju mający na celu wsparcie kreatorów innowacji w Polsce w ich komercjalizacji, a także promocję modelu venture capital.

¹³ Dane KNF, stan na 07.05.2022 r.

¹⁴ Zgodnie z obowiązującymi w Polsce i UE regulacjami dotyczącymi tajemnicy przedsiębiorstwa nazwy kancelarii prawnych nie zostały ujawnione w niniejszym artykule.

netto za założenie ASI (uzyskanie statusu ASI w KNF) oraz 5 tys. zł netto za przygotowanie i złożenie corocznego raportu do KNF.

Ponoszone są również koszty wynikające z konieczności zatrudnienia kadry zarządzającej ASI, tj. członka lub członków zarządu. Biorąc pod uwagę liczne regulacje dotyczące ASI i odpowiedzialność ciążącą na członkach zarządu spółki o statusie ASI, wynagrodzenie powinno być odpowiednio wyższe. Jeśli założymy, że ASI będzie zarządzać jedna osoba, której wynagrodzenie będzie wynosić średnią miesięczną pensję menedżera sektora finansów w Polsce, czyli 10 329 zł brutto¹⁵, to w roku 2021 dawało to koszt dla pracodawcy w wysokości 12 444,38 zł miesięcznie, czyli 149 332,56 zł rocznie. W tym miejscu warto zadać sobie pytanie, czy ASI stosująca pasywne podejście do zarządzania będzie potrzebowała zatrudniać menedżera w pełnym wymiarze czasu. Jeśli ASI ograniczyłaby działalność do niewielkich zmian w portfelu inwestycyjnym w skali roku oraz nie podejmowała innych działań, to obowiązki zarządu spółki należy uznać za bardzo ograniczone. W związku z tym realne wydaje się zatrudnienie prezesa zarządu nawet na jedną czwartą etatu.

Podobnie rzecz się będzie miała w kwestii prowadzenia księgowości: będzie ona zależeć od tego, ile operacji będzie wykonywała ASI. Jeśli ograniczy się do pasywnego podejścia do zarządzania, to koszt księgowości może wynieść poniżej tysiąca złotych miesięcznie, w przypadku aktywnego ASI prowadzącego liczne operacje zmiany portfela inwestycyjnego koszty te mogą znacząco wzrosnąć, nawet powyżej 5 tys. zł miesięcznie.

Status ASI ma kilka spółek giełdowych. Jako przykład takiego przedsiębiorstwa można podać MCI Capital ASI S.A., będące funduszem private equity inwestującym głównie w nowe technologie na terenie Europy Wschodniej oraz rynków wschodzących. Jest to jednak duża firma o kapitalizacji na poziomie setek milionów złotych, przez co trudno uznać ją za typową ASI.

Podsumowanie

Prowadzenie działalności ASI wiąże się z wieloma obowiązkami sprawozdawczymi oraz rejestracyjnymi. Warto zwrócić uwagę, że niedopełnienie wielu z nich może wiązać się ze znaczącymi konsekwencjami, z odpowiedzialnością karną włącznie: wysoką grzywną oraz karą pozbawienia wolności. O ile możliwość realnego wystąpienia tego rodzaju sankcji należy pozostawić prawnikom, to fakt istnienia nawet potencjalnych konsekwencji tego typu jest czynnikiem wpływającym na mniej pozytywne postrzeganie regulacji typu ASI.

¹⁵ Raport płacowy Antal 2021.

W kwestii kosztów funkcjonowania należy stwierdzić, że firmy mające status ASI mogą działać według różnych strategii i polityk działania, co może generować różne koszty. Jeśli zdecydują się na prowadzenie działalności aktywnej (wykonywanie licznych zmian w strukturze portfela inwestycyjnego, towarzyszące temu liczne analizy) to koszty funkcjonowania ASI mogą przekroczyć 200 tys. zł rocznie. Jednocześnie możliwe wydaje się, że przy działalności pasywnej (niewielkie zmiany w strukturze portfela inwestycyjnego, jedynie cykliczne analizy) roczny koszt funkcjonowania ASI może spaść nawet poniżej 60 tys. zł rocznie.

W ramach podsumowania należy stwierdzić, że o ile wprowadzenie konstrukcji ASI było krokiem słusznym, to ich tworzenie i funkcjonowanie wciąż obwarowane jest licznymi wymaganiami. Mimo to forma ta cieszy się znaczną popularnością. Z pewnością powstanie ASI przyczyniło się do rozwoju polskiego rynku kapitałowego. Trudno precyzyjnie oszacować ich obroty oraz wpływ na innowacyjność gospodarki, ale sama liczba ASI działających w ramach programu „Alfa Bridge” Narodowego Centrum Badań i Rozwoju świadczy, że tego typu procesy następują.

Bibliografia

Akty prawne

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/61/UE z 8 czerwca 2011 r. w sprawie zarządzających alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi i zmiany dyrektyw 2003/41/WE i 2009/65/WE oraz rozporządzeń (WE) nr 1060/2009 i (UE) nr 1095/2010, Dz.Urz. UE L 174/1.

Ustawa z 27 maja 2004 roku o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi, Dz.U. z 2021 r. poz. 605 ze zm.

Literatura

Stanowisko Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego w sprawie treści dokumentów polityki inwestycyjnej i strategii inwestycyjnej alternatywnej spółki inwestycyjnej, UKNF, Warszawa 2018.

Walenda M., *Alternatywne spółki inwestycyjne jako nowy rodzaj wehikulów inwestycyjnych w Polsce*, UKNF 2019.

Netografia

<https://crido.pl/blog-taxes/alternatywna-spolka-inwestycyjna-oraz-wymiana-udzialow-opinia-zabezpieczajaca-szefa-kas/>, dostęp: 04.05.2022 r.

<https://www.kis.gov.pl/>.

Streszczenie

Artykuł został podzielony na cztery części. W pierwszej z nich przedstawiono uwarunkowania prawne, na podstawie których funkcjonują alternatywne spółki inwestycyjne (ASI). W drugiej zarysowano podatkowy aspekt tego typu rozwiązań.

W trzeciej zaprezentowano ekonomiczno-rynkowe uwarunkowania funkcjonowania ASI wraz danymi dotyczącymi popularności tego typu rozwiązań oraz kosztów prowadzenia ASI. W celu uzyskania tych informacji przeprowadzono rozeznanie rynku w zakresie kosztów obsługi prawnej ASI. W ostatniej części podsumowano wszystkie informacje oraz podjęto próbę oceny przydatności wpływu ASI na polski rynek kapitałowy i polską gospodarkę.

Summary

The article has been divided into four parts. The first of them presents the legal conditions on the basis of which alternative investment companies (AICs) operate. The second part outlines the tax aspect of such solutions. The third part presents the economic and market conditions for the operation of AICs, along with data on the popularity of such solutions and the costs of running AICs. In order to obtain this information, market research was carried out regarding the costs of AICs's legal services. The last part summarizes all the information and attempts to assess the usefulness of AICs's impact on the Polish capital market and economy.

Słowa kluczowe

Alternatywna spółka inwestycyjna, rynek kapitałowy.

Keywords

Alternative investment company, capital market.

Stefan Korycki

STRUKTURA I ZADANIA TERENOWYCH ORGANÓW ADMINISTRACJI WOJSKOWEJ

Uwagi wprowadzające – klasyfikacja organów administracji publicznej

Organy administracji publicznej klasyfikowane są według różnych kryteriów. Przede wszystkim wyróżniamy organy administracji rządowej i organy administracji samorządowej. Kryterium tego podziału jest charakter zadań realizowanych przez organy administracji publicznej¹.

Biorąc pod uwagę skład osobowy organów administracji, dzielimy je na kolegialne i jednoosobowe. Organ kolegialny składa się z określonej liczby osób (więcej niż jednej) – decyzje podejmuje w formie uchwały większością głosów. Do organów kolegialnych zaliczamy na przykład Radę Ministrów, radę gminy. Jeżeli chodzi o organ jednoosobowy, to całość kompetencji tego organu wykonuje jedna osoba. Przykładami organu jednoosobowego są wojewoda, minister.

Ze względu na terytorialny zasięg działania organy administracji dzieli się na centralne i terenowe. Do organów centralnych zaliczamy te organy, których właściwość przestrzenna (terytorialna) obejmuje obszar całego państwa. Wśród centralnych organów administracji rządowej odrębną grupę stanowią organy naczelne. W literaturze przedmiotu² powszechnie podzielany jest pogląd dotyczący kryterium podziału organów administracji na naczelne i centralne. Do organów naczelnych administracji zalicza się Radę Ministrów oraz te organy administracji państwowej, których właściwość rozciąga się na obszar całego państwa, a które równocześnie wchodzi w skład Rady Ministrów. Organ administracji, który odpowiada tylko pierwszemu z dwóch wskazanych warunków, zaliczany jest do organów centralnych. Naczelne organy administracji rządowej są zwierzchnie wobec pozostałych organów administracji rządowej. Terenowym organem administracji

¹ Szerzej zob. S. Korycki, *Elementy prawa administracyjnego*, w: *Zarys prawa*, J. Kuciński (red.), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016, s. 158–200.

² W. Dawidowicz, *Zagadnienia ustroju administracji państwowej w Polsce*, PWN, Warszawa 1970, s. 61–74.

publicznej nazywa się taki organ, którego kompetencje rozciągają się wyłącznie na określoną część terytorium państwa, zazwyczaj odpowiadający jednostce podziału terytorialnego kraju (tj. województwu, powiatowi, gminie). Przykładem organu terenowego jest rada powiatu lub wojewoda.

Inny podział organów administracji polega na wyróżnieniu wśród nich organów o kompetencji ogólnej i organów o kompetencji szczególnej. Podstawą tego rozróżnienia są zakres i treść uprawnień i zadań organu administracji. Organy o kompetencji ogólnej zajmują się wszystkimi dziedzinami lub co najmniej większą liczbą dziedzin życia na określonym terenie. Takim organem jest na przykład wojewoda, wójt lub rada gminy. Organy o kompetencji szczególnej to te, którym podlega tylko jedna dziedzina zarządu państwowego. Zaliczamy do nich na przykład ministra lub szefa wojskowego centrum rekrutacji.

Z punktu widzenia tematu niniejszego artykułu zasadne wydaje się przedstawienie organów administracji rządowej według następującego podziału:

- naczelne i centralne organy administracji rządowej³;
- terenowe organy administracji rządowej (zespolone i niezespole).

Terenowe organy administracji rządowej

Z przepisów ustawy z 23 stycznia 2009 roku o wojewodzie i administracji rządowej w województwie⁴ wynika, że w skład terenowych organów administracji rządowej wchodzi: wojewoda, inne organy administracji zespolonej oraz organy administracji niezespolej.

Najważniejszym organem terenowej administracji rządowej jest wojewoda. Powołuje go i odwołuje Prezes Rady Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw administracji publicznej. W świetle art. 3 przywołanej ustawy wojewoda jest:

- przedstawicielem Rady Ministrów w województwie;
- zwierzchnikiem rządowej administracji zespolonej w województwie;
- organem rządowej administracji zespolonej w województwie;
- organem nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego i ich związków pod względem legalności;
- organem administracji rządowej w województwie, do którego właściwości należą wszystkie sprawy z zakresu administracji rządowej w wojewódz-

³ Wyróżnienie w artykule podziału na organy naczelne, centralne i terenowe wynika z przyjętej i powszechnie uznawanej klasyfikacji na gruncie nauki prawa administracyjnego. W projekcie ustawy o obronie Ojczyzny ten podział był też respektowany. W uchwalonej ustawie, niestety, przyjęto w tym zakresie unormowania niejasne i niezgodne z zasadą starannej i logicznej legislacji. W dalszej części tekstu artykułu wyjaśnię swój pogląd w tej kwestii.

⁴ Dz.U. z 2022 r. poz. 135.

twie niezastrzeżone w odrębnych ustawach do właściwości innych organów tej administracji;

- reprezentantem Skarbu Państwa;
- organem wyższego stopnia w rozumieniu ustawy z 14 czerwca 1960 roku – Kodeks postępowania administracyjnego⁵.

Wojewoda jako przedstawiciel Rady Ministrów odpowiada za wykonywanie polityki rządu na obszarze województwa. W tym zakresie przede wszystkim dostosowuje cele polityki rządu do miejscowych warunków, koordynuje i kontroluje wykonanie wynikających z nich zadań. Zapewnia współdziałanie wszystkich organów administracji rządowej i samorządowej na obszarze województwa w zakresie m.in. zapobiegania nadzwyczajnym zagrożeniom oraz zwalczania i usuwania ich skutków. Wykonuje i koordynuje zadania w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa, wynikające z odrębnych ustaw. Pełny wykaz kompetencji zawiera art. 22 ustawy o wojewodzie i administracji rządowej w województwie.

Wojewoda jako zwierzchnik zespolonej administracji rządowej kieruje nią i koordynuje oraz kontroluje jej działalność, zapewnia warunki do jej skutecznego działania, a także ponosi odpowiedzialność za rezultaty jej pracy. Do kompetencji wojewody należy sprawowanie nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego – gminy, powiatu i województwa. Nadzór ten wykonywany jest na zasadach określonych w ustawach.

Wojewoda reprezentuje Skarb Państwa w odniesieniu do mienia powierzonego mu w celu wykonywania jego zadań. Swoje zadania wojewoda wykonuje z pomocą wicewojewody albo I i II wicewojewody, urzędu wojewódzkiego oraz organów rządowej administracji zespolonej w województwie. Nadzór nad działalnością wojewody sprawuje Prezes Rady Ministrów, który zarazem dokonuje okresowej oceny jego pracy. Prezes Rady Ministrów kieruje działalnością wojewody, wydając w tym zakresie wytyczne i polecenia (także z inicjatywy właściwych ministrów) oraz sprawuje kontrolę nad ich wykonaniem.

W przypadku dymisji Rady Ministrów dymisję składają też wojewodowie i wicewojewodowie.

Artykuł 20 ust. 1 ustawy z 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej⁶ stanowił, że kierowanie sprawami obronności w województwie należy do wojewody. W ramach kompetencji kierowniczych wojewodowie wykonują zadania w zakresie i na zasadach określonych w ustawach. Oznacza to, że zadania wymienione w art. 20 ust. 2 tworzyły katalog otwarty. Świadczy o tym nie tylko fakt, że mowa jest tu też o „innych ustawach”, ale również to, że zadania te wymieniono na zasadzie „w szczególności”, niejako przy-

⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 256 ze zm.

⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 372 ze zm.

kładowo, a zatem nie wszystkie, chociaż najważniejsze. Zadania te ustawodawca uszeregował w następującej kolejności:

- określanie szczegółowych kierunków działania dla kierowników zespolonych służb inspekcji i straży, organów administracji niezespolonej oraz jednostek samorządu terytorialnego w zakresie realizacji zadań obronnych;
- kierowanie realizacją przedsięwzięć związanych z podwyższeniem gotowości obronnej państwa wykonywanych przez marszałków województw, starostów, wójtów (burmistrzów, prezydentów miast), przedsiębiorców oraz inne jednostki organizacyjne i organizacje społeczne mające swoją siedzibę na obszarze województwa;
- kierowanie przedsięwzięciami niezbędnymi dla zabezpieczenia mobilizacji jednostek wojskowych i wykonywania świadczeń na rzecz obrony, kierowanie realizacją przedsięwzięć obejmujących przygotowanie stanowiska kierowania organów terenowych;
- organizowanie przedsięwzięć dotyczących wykorzystywania miejscowych sił i środków na potrzeby obronności państwa i terenu województwa, w tym ochrony ludności oraz dóbr materialnych i kultury przed środkami rażenia, jak też niesienia pomocy poszkodowanym;
- dokonywanie kontroli i oceny realizacji zadań obronnych przez wymienione organy, podmioty, jednostki organizacyjne i organizacje społeczne;
- organizowanie edukacji społeczeństwa w zakresie przygotowania obronnego oraz prowadzenia szkoleń i ćwiczeń obronnych.

Treść przedstawionych norm ustawowych pokazuje, że wojewoda ma szerokie kompetencje kierownicze, koordynacyjne, kontrolne i organizatorskie wobec wszystkich podmiotów terenowej administracji publicznej, tj. organów rządowej administracji zespolonej i niezespolonej oraz jednostek samorządu terytorialnego, jak też wobec przedsiębiorców oraz innych jednostek organizacyjnych i organizacji społecznych w zakresie obronności funkcjonujących na obszarze województwa⁷.

W ustawie z 11 marca 2022 roku o obronie Ojczyzny⁸ omawiana problematyka dotycząca kierowania sprawami obronności w województwie przez wojewodę uregulowana została w art. 30. Analiza zawartych w nim postanowień wskazuje, że projektodawca dokładnie (literalnie) powtórzył przepisy ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP.

⁷ Zob. też: M. Karpiuk, *Zadania i kompetencje zespolonej administracji rządowej w sferze bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty materialne i formalne*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013, s. 170–174.

⁸ Dz.U. poz. 655. Ustawa została ogłoszona 23 marca 2022 r., termin wejścia w życie przypada na 23 kwietnia 2022 r.

Organem zespolonej administracji rządowej w województwie jest wojewoda; w wypadkach określonych w ustawach (w szczególności w zakresie wydawania indywidualnych aktów administracyjnych) oprócz wojewodów organami tymi są kierownicy zespolonej służby, inspekcji lub straży wojewódzkiej. Organizacja zespolonej administracji określona jest w statucie urzędu wojewódzkiego nadanym przez wojewodę.

Kierowników zespolonych służb, inspekcji i straży wojewódzkich powołuje i odwołuje wojewoda, z wyjątkiem komendanta wojewódzkiego Policji i komendanta wojewódzkiego Państwowej Straży Pożarnej. Komendantów tych powołuje minister właściwy do spraw wewnętrznych na wniosek odpowiednio – komendanta głównego Policji i komendanta głównego Państwowej Straży Pożarnej. W obu wypadkach jednak w procedurze powoływania wymagana jest zgoda wojewody.

Oprócz komendantów wojewódzkich wymienionych służb do organów administracji zespolonej w województwie należą m.in.:

- wojewódzki inspektor inspekcji handlowej jako kierownik wojewódzkiej inspekcji handlowej;
- wojewódzki konserwator zabytków jako kierownik wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków;
- wojewódzki lekarz weterynarii jako kierownik wojewódzkiej inspekcji weterynaryjnej.

W sumie organów administracji zespolonej w województwie jest trzynaście. Szczegółowy wykaz jednostek organizacyjnych podporządkowanych wojewodzie dołączony jest do statutu każdego urzędu wojewódzkiego.

Organami administracji niezespolonej są terenowe organy administracji rządowej podporządkowane właściwemu ministrowi lub centralnemu organowi administracji rządowej, a także kierownicy osób prawnych i kierownicy innych państwowych jednostek organizacyjnych wykonujących zadania z zakresu administracji rządowej na obszarze województwa. Wykaz organów administracji niezespolonej zawiera art. 56 ust. 1 ustawy o wojewodzie i administracji rządowej w województwie. Katalog tych organów obejmuje 12 pozycji. Należą do nich m.in.:

- szefowie wojskowych centrów rekrutacji;
- dyrektorzy izb administracji skarbowej, naczelnicy urzędów skarbowych i naczelnicy urzędów celno-skarbowych;
- dyrektorzy okręgowych urzędów górniczych i dyrektor Specjalistycznego Urzędu Górniczego.

Ustanowienie tych organów może nastąpić wyłącznie w drodze ustawy, jeżeli jest to uzasadnione ogólnopaństwowym charakterem wykonywanych zadań lub terytorialnym zasięgiem działania przekraczającym obszar jednego województwa (art. 57).

Organy administracji niezespólonej działające na obszarze województwa zobowiązane są do uzgadniania z wojewodą projektów stanowionych przez siebie aktów prawa miejscowego do zapewnienia zgodności swoich działań z poleceniami wojewody oraz składania wojewodzie rocznych informacji o swojej działalności.

Terenowe organy administracji wojskowej – dotychczasowe rozwiązania organizacyjnoprawne

Szefowie wojewódzkich sztabów wojskowych

Zgodnie z art. 14 ust. 1 ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP terenowymi organami wykonawczymi ministra obrony narodowej w sprawach operacyjno-obronnych oraz rządowej administracji niezespólonej byli szefowie wojewódzkich sztabów wojskowych (WSzW) i wojskowi komendanci uzupełnień.

Ustawodawca w 13 punktach wyliczył najważniejsze zadania szefów WSzW. O tym, że były to zadania najważniejsze, a więc nie wszystkie, niejako przykładowe, przesądzała redakcja art. 14 ust. 3 ustawy, w którym postanowiono, że szefowie WSzW wykonują w szczególności zadania z zakresu:

- organu wyższego stopnia w stosunku do wojskowych komendantów uzupełnień (w rozumieniu przepisów Kodeksu postępowania administracyjnego);
- zapewnienia operacyjnego i mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych;
- koordynacji rozwijania i użycia oddziałów i pododdziałów wojskowych na potrzeby zwalczania klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, ochrony mienia, akcji poszukiwawczych oraz ratowania lub ochrony zdrowia i życia ludzkiego;
- gromadzenia informacji na potrzeby realizacji przedsięwzięć wykonywanych w ramach obowiązków państwa-gospodarza oraz planowanie użycia przydzielonych sił i środków do wsparcia wojsk sojusznicznych;
- zapewniania uzupełnienia potrzeb osobowych jednostek wojskowych oraz innego rodzaju jednostek wykonujących zadania na rzecz obronności lub bezpieczeństwa państwa;
- koordynowania czynności realizowanych w ramach gromadzenia zasobów osobowych na potrzeby uzupełnienia mobilizacyjnego Sił Zbrojnych oraz Narodowych Sił Rezerwowych i w czasie wojny;
- udziału w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego w województwie;

- koordynowania przedsięwzięć prowadzonych w ramach pomocy w zakresie aktywizacji zawodowej żołnierzy i osób zwolnionych z czynnej służby wojskowej oraz członków ich rodzin (rekonwersji);
- organizowania szkoleń lub kursów dla żołnierzy rezerwy mających nadane przydziały kryzysowe oraz żołnierzy pełniących terytorialną służbę wojskową dyspozycyjnie w celu nabywania przez nich kwalifikacji przydatnych w Siłach Zbrojnych, w tym wykorzystując współpracę z pracodawcami zatrudniającymi żołnierzy;
- planowania wykorzystania sił układu pozamilitarnego na potrzeby obronne;
- administracji rezerw osobowych i świadczeń na rzecz obrony;
- udziału w planowaniu przestrzennego zagospodarowania, ze względu na potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa;
- współpracy z innymi organami i podmiotami w sprawach związanych z obronnością państwa⁹.

Z przedstawionych enumeratywnie zadań szefa WSzW wynika, że jego działania w zakresie spraw operacyjno-obronnych i administracyjnych miały głównie charakter koordynacyjny, organizacyjny, planistyczny i współrealizacyjny (z innymi organami). Wskazane zadania zostały w sposób klarowny szczegółowo rozwinięte w rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z 24 lutego 2017 roku w sprawie wojewódzkich sztabów wojskowych i wojskowych komend uzupełnień¹⁰. W niniejszym artykule nie prezentujemy treści przedmiotowego rozporządzenia, ponieważ kierując się zasadą porównywalności, ograniczamy się tylko do przedstawienia unormowań ustawowych poprzednich i obowiązujących.

Wojskowi komendanci uzupełnień

W świetle przywołanego art. 14 ust. 1 terenowymi organami wykonawczymi ministra obrony narodowej w sprawach operacyjno-obronnych i rządowej administracji niezespołonej byli (obok szefów WSzW) wojskowi komendanci uzupełnień. Zgodnie z art. 14 ust. 4 wojskowi komendanci uzupełnień wykonywali w szczególności zadania z zakresu:

- zapewnienia mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych;
- administrowania rezerwami osobowymi;
- świadczeń na rzecz obrony;
- współpracy z innymi organami i podmiotami w sprawach związanych z obronnością państwa;

⁹ Autorską hierarchizację tych zadań przedstawił R. Szynowski, *Administracja wojskowa w systemie bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2013, s. 236–237.

¹⁰ Dz.U. z 2020 r. poz. 1784.

- rekrutacji naboru ochotników do czynnej służby wojskowej, w tym do zawodowej służby wojskowej i służby kandydackiej;
- realizacji czynności w ramach gromadzenia zasobów osobowych na potrzeby uzupełnienia mobilizacyjnego Sił Zbrojnych i w czasie wojny;
- udziału w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego w ramach terytorialnego zasięgu działania wojskowych komend uzupełnień;
- promocji obronności i służby wojskowej.

Podobnie jak w przypadku szefów WSzW również zadania wojskowych komendantów uzupełnień jako organów rządowej administracji niezespolonej zostały szczegółowo określone w przywołanym w rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z 24 lutego 2017 roku w sprawie wojewódzkich sztabów wojskowych i wojskowych komend uzupełnień. W rozporządzeniu tym określono też siedziby i terytorialny zakres działania oraz stanowiska kierownicze i komórki organizacyjne tych sztabów i komend.

Organy administracji wojskowej w świetle unormowań ustawy o obronie Ojczyzny

Uwagi wprowadzające

Twórcy ustawy¹¹ podkreślali w jej uzasadnieniu, że potrzeba nowych unormowań wynika z faktu, że ustawa z 21 listopada 1967 roku zawiera regulacje archaiczne i nieadekwatne do obecnych potrzeb Sił Zbrojnych. W czasie jej obowiązywania (54 lata) była kilkadziesiąt razy nowelizowana, co też dodatkowo nie czyniło jej tekstu spójnym i przejrzystym. Dlatego zaistniała potrzeba uchwalenia nowej ustawy wychodzącej naprzeciw wyzwaniom współczesnego świata. Zarazem ma ona stanowić – ze względu na zakres regulacji – niejako formę skodyfikowania przepisów prawa wojskowego znajdującego się obecnie w czternastu ustawach.

Warto zauważyć, że projektując unormowania dotyczące realizacji obowiązku obrony Ojczyzny, ich autorzy nawiązali do odpowiednich postanowień Konstytucji RP¹², a ściślej do treści art. 85 ustanawiającego zasadę powszechności tego obowiązku. Jest to obowiązek obywatelski o charakterze prawnym. W uzasadnieniu ustawy jej twórcy dodają, że jest to również obowiązek moralny i patriotyczny. Trzeba zgodzić się z tym spostrzeżeniem, zwłaszcza w kontekście art. 82 Konstytucji, w którym stanowi się o obowiązku wierności Rzeczypospolitej Polskiej i troski o dobro wspólne.

¹¹ Projekt został ogłoszony 26 października 2021 r.

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

Z punktu widzenia tematu artykułu zasadnicze zmiany przewidziane w ustawie dotyczą właśnie terenowych organów administracji wojskowej. Przyjęto rozwiązanie, które oznacza zniesienie wojewódzkich sztabów wojskowych (WSzW) i ich szefów oraz zniesienie wojskowych komend uzupełnień (WKU) i ich komendantów. Tak radykalne zmiany w systemie administracji wojskowej uzasadnia się faktem zawieszenia obowiązkowej formy spełniania służby wojskowej, tj. zasadniczej służby wojskowej, w 2010 roku. Ten stan rzeczy spowodował zmiany charakteru zadań realizowanych przez dotychczasowe terenowe organy administracji wojskowej. 16 WSzW i 86 WKU zajmowało się głównie realizacją zadań dotyczących zarządzania kryzysowego, mobilizacji i rezerwy. Natomiast zadania związane z rekrutacją, niejako siłą rzeczy (brak zasadniczej służby wojskowej) zostały zepchnięte na dalszy plan, traktowane były wręcz marginalnie. W konsekwencji zaistniała konieczność określenia ich nowej struktury i przypisania im odpowiednich zadań.

Zamiast dotychczasowych WSzW i WKU projekt ustawy o obronie Ojczyzny przewidywał nowe rodzaje organów: jeden o charakterze centralnym – Centralne Wojskowe Centrum Rekrutacji oraz 16 wojewódzkich – wojskowych centrów rekrutacji. Z dwóch szczebli terenowej administracji wojskowej miał więc zostać jeden (o charakterze wojewódzkim). Zarazem projektowano utworzyć jeden, nowy organ centralny. Rozwiązanie to należało uznać za nowatorskie w systemie administracji wojskowej. Podkreślić należy, że organy centralne mają inną pozycję ustrojową niż naczelne organy administracji rządowej. W projektowanej ustawie zakładano, że Centralne Wojskowe Centrum Rekrutacji będzie realizowało zadania dotyczące rezerwy i mobilizacji, natomiast wojskowe centra rekrutacji będą zajmować się sprawami rekrutacji i pozyskiwania nowych żołnierzy. Zadania związane z zarządzaniem kryzysowym będące w gestii terenowej administracji wojskowej zostały przeniesione do kompetencji Wojsk Obrony Terytorialnej.

Centralne organy administracji rządowej

Zasadne wydaje się w tym miejscu przypomnienie charakteru i miejsca centralnych organów administracji w hierarchicznie zbudowanym systemie organów administracji rządowej. Analizowane organy tworzone są na podstawie ustaw i wyjątkowo na podstawie rozporządzeń Rady Ministrów. Funkcjonują one bądź w ramach działów administracji rządowej, bądź poza tymi działami. Tych, które działają w ramach działów, jest wyraźnie więcej i są one co do zasady objęte nadzorem ministra działowego (resortowego). Tych, które działają poza zakresem działania administracji, jest mniej. Kierownicy (szefowie) centralnych organów nie wchodzi w skład Rady Ministrów. Ten fakt stanowi podstawowe kryterium

odróżniające centralne organy administracji od organów naczelnych, mimo że kompetencje jednakowo rozciągają się na obszar całego państwa. Działy administracji kierowane przez organy centralne są z punktu widzenia zgrupowanych w nich spraw oraz występujących w nich jednostek organizacyjnych w pewnym stopniu podobne do działów administracji kierowanych przez ministrów. Niektórym spośród nich podporządkowane są terenowe organy administracji rządowej niezespolonej. W ten sposób tworzą one razem niejako działy administracji. Zasadnicza różnica polega na tym, że organy centralne są podporządkowane naczelnym organom administracji rządowej. Taki układ powoduje, że organy centralne mają bardziej ograniczone kompetencje kierownicze oraz ograniczone możliwości stanowienia aktów normatywnych – mogą wydawać na podstawie ustaw zarządzenia. Wynika z tego, że są niejako szczeblem pośrednim między naczelnymi organami administracji a terenowymi organami administracji. Swoją działalnością dowodzą, że stanowią ważny element systemu administracji rządowej w naszym kraju. Funkcje centralnych organów administracji rządowej mają zasadniczo charakter realizacyjny i wykonawczy, a przy tym bardziej specjalistyczny (wąski) w porównaniu z funkcjami organów naczelnych. Należy zauważyć, że organy centralne częściej niż organy naczelne zajmują się sprawami indywidualnymi. Są one, dla relatywnie dużego zakresu takich spraw, organami wyższego stopnia w rozumieniu Kodeksu postępowania administracyjnego. W ich gestii leży też programowanie rozwoju tych dziedzin, którymi zarządzają. Spełniają funkcje nadzorcze i kontrolne w stosunku do jednostek im podporządkowanych¹³.

Organy centralne są podporządkowane (jak już wspomniano) różnym organom naczelnym: Prezesowi Rady Ministrów lub poszczególnym ministrom. Prezesowi Rady Ministrów podlega m.in. Prezes Głównego Urzędu Statystycznego, Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Polski Komitet Normalizacyjny, Urząd Zamówień Publicznych. Są to organy centralne, które prowadzą działalność nieobjętą zakresem działów administracji rządowej.

Druga grupa organów centralnych prowadzi działalność objętą zakresem działów administracji rządowej i podlega poszczególnym (odpowiednim) ministrom, np. ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych podlegają: Komendant Główny Policji, Komendant Główny Państwowej Straży Pożarnej, Szef Obrony Cywilnej Kraju, a ministrowi właściwemu do spraw transportu podlega Generalny Dyrektor Dróg Krajowych i Autostrad. Na odrębną uwagę zasługuje organ centralny – Szef Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji podległy Ministrowi Obrony Narodowej.

¹³ Szerzej zob.: J. Kuciński, *Konstytucyjny system organów państwowych*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa, Warszawa 2011, s. 316–321.

Z punktu widzenia statusu prawnego omawianych organów istotna jest kwestia zakresu i środków nadzoru sprawowanego przez Prezesa Rady Ministrów i ministrów nad działalnością tych organów. Ogólnie zagadnienie to określają ustawy o Radzie Ministrów oraz o działach administracji rządowej. Bardziej szczegółowo kwestia ta jest unormowana w ustawach powołujących do życia poszczególne organy centralne. Zgodnie z art. 33b ust. 1 ustawy z 4 września 1997 roku o działach administracji rządowej¹⁴ Prezes Rady Ministrów może wydawać organom „wiążące wytyczne i polecenia”. Należy jednak zauważyć, że nie mogą one dotyczyć rozstrzygnięć co do istoty sprawy załatwianej decyzją administracyjną. Ministrowie sprawujący nadzór nad poszczególnymi organami centralnymi uprawnieni są do przedkładania Prezesowi Rady Ministrów wniosku o powołanie lub odwołanie kierownika (szefa) danego organu centralnego. Ich uprawnienia obejmują też powoływanie i odwoływanie zastępców kierowników (szefów). Kompetencje nadzorcze ministrów dotyczą ponadto kwestii oceny sprawności i efektywności działania oraz przestrzegania przepisów prawa przez dany organ centralny. Ministrowie mają również wpływ na kształtowanie struktury urzędów (aparatu pomocniczego) organów centralnych i podległych im organów terenowych.

Zadania Szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji

W świetle regulacji zawartych w ustawie o obronie Ojczyzny status prawny Szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji wydaje się niejasny. Ustawodawca *de facto* (nie *de iure*) powołał organ centralny – Centralne Wojskowe Centrum Rekrutacji i organy terenowe – wojskowe centra rekrutacji (ich szefów) jako organy administracji niezespolonej w województwie. Taki logiczny podział istniał też w projekcie omawianej ustawy (art. 39 i 41) i formalnym uzasadnieniu ustawy. Nie wiedzieć czemu w ustawie uchwalonej 11 marca 2022 roku w art. 31 Szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji zakwalifikowano do organów terenowych. Taki zabieg legislacyjny wydaje się nieuzasadniony z punktu widzenia językowego (centralny organ jest organem terenowym?) oraz logiki podziału organów administracji na naczelne, centralne i terenowe. Analizowana regulacja sprawia wrażenie chaosu w warstwie pojęciowej i ustrojowej (organizacyjnej). W tym miejscu należy zauważyć, że w art. 56 ust. 1 obowiązującej ustawy o wojewodzie i administracji rządowej w województwie do organów niezespolonej administracji rządowej zalicza się tylko szefów wojskowych centrów rekrutacji. Nie wymienia się tu Szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji.

¹⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 1893 ze zm.

Status prawny Szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji nie odbiega od przedstawionego statusu organów centralnych administracji. Należy on do tej grupy organów centralnych, które funkcjonują w ramach określonych działów administracji rządowej. Szef Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji podlega bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej. Wprost tak też stanowi art. 33 ust. 2 ustawy o obronie Ojczyzny. Z kolei Szefowi Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji podlegają szefowie wojskowych centrów rekrutacji (art. 33 ust. 1 tej ustawy). Oznacza to, że Szef Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji jest wobec nich organem wyższego stopnia w rozumieniu przepisów Kodeksu postępowania administracyjnego. Rozpatruje on odwołania od decyzji szefów wojskowych centrów rekrutacji jako organ drugiej instancji.

W art. 34 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny enumeratywnie wyliczono najważniejsze zadania Szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji. O tym, że nie jest to wykaz zupełny (zamknięty), świadczy użycie wyrażenia: „w szczególności”. Taka formuła redakcyjna oznacza, że jest to wyliczenie niejako przykładowe, a zadania te mają charakter zadań najważniejszych. Obejmują one:

- organizowanie i koordynowanie rekrutacji do służby wojskowej;
- organizowanie i koordynowanie zadań w zakresie psychologii służby i pracy oraz pomocy psychologicznej na rzecz osób uprawnionych do jej uzyskania na podstawie przepisów ustawy z 19 sierpnia 2011 roku o weteranach działań poza granicami państwa;
- planowanie i administrowanie zasobami rezerw osobowych i rzeczowych oraz planowanie uzupełnień pokojowych, kryzysowych, mobilizacyjnych i wojennych oraz świadczeń na rzecz obrony;
- koordynację szkolenia rezerw osobowych Sił Zbrojnych;
- przygotowywanie projektów aktów prawnych dotyczących rekrutacji do służby wojskowej i uzupełniania rezerw osobowych i rzeczowych, w tym zasad nakładania świadczeń na rzecz obrony;
- podejmowanie działań związanych z promocją sił zbrojnych;
- koordynację kwalifikacji wojskowej w czasie pokoju oraz jej prowadzenie w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny;
- zapewnienie operacyjnego i mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych;
- koordynację uzupełniania potrzeb osobowych jednostek wojskowych oraz innych jednostek wykonujących zadania na rzecz obronności lub bezpieczeństwa państwa,
- koordynację czynności realizowanych w ramach gromadzenia zasobów osobowych na potrzeby uzupełnienia mobilizacyjnego Sił Zbrojnych i w czasie wojny;

- udział w planowaniu przestrzennego zagospodarowania, ze względu na potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa.

Warto zauważyć, że formą realizacji owych zadań będą takie działania (czynności), jak: „planowanie”, „koordynacja”, „realizacja”, „zapewnianie”, „rekrutacja”, „promocja”, „organizowanie”, „przygotowywanie”. Analiza zadań Szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji wskazuje, że zostały one sformułowane dość ogólnie. Jednakże ta ogólność nie jest ich wadą, ponieważ materia ustawowa powinna być regulowana w sposób zwięzły.

Zadania szefów wojskowych centrów rekrutacji

Zgodnie z art. 31 ust. 1 ustawy o obronie Ojczyzny terenowymi organami wykonawczymi Ministra Obrony Narodowej w sprawach rekrutacji, operacyjno-obronnych i administracji niezespólonej są Szef Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji oraz szefowie wojskowych centrów rekrutacji. W ust. 3 tego artykułu uregulowano kwestie kompetencji Ministra Obrony Narodowej dotyczące upoważnienia podległych mu lub nadzorowanych przez niego kierowników jednostek organizacyjnych oraz kierowników komórek organizacyjnych urzędów ich obsługujących do wykonywania w jego imieniu czynności nadzoru w sprawach operacyjno-obronnych. Forma takiego upoważnienia może być tylko pisemna i w szczególności może dotyczyć wydawania decyzji administracyjnych, postanowień, zaświadczeń oraz poświadczenia za zgodność z oryginałem odpisów dokumentów przedstawionych przez stronę na potrzeby prowadzonych postępowań. Odrębnie zostało unormowane wydawanie zaświadczeń dotyczących uregulowania stosunku obywateli RP do służby wojskowej. W tym wypadku odpowiednie zaświadczenie wydaje szef wojskowego centrum rekrutacji na podstawie art. 32 ust. 2 ustawy o obronie Ojczyzny. Oznacza to, że wymienione instytucje upoważnione przez Ministra Obrony Narodowej do wydawania zaświadczeń nie mają kompetencji do wydawania zaświadczeń dotyczących uregulowania stosunku obywateli RP do służby wojskowej.

W art. 32 ust. 1 ustawy stanowi się o zadaniach szefów wojskowych centrów rekrutacji. Jest to katalog otwarty, wyszczególnia się tylko zadania najważniejsze, o czym świadczy sformułowanie: „w szczególności”. Są to zadania z zakresu:

- zapewniania operacyjnego i mobilizacyjnego rozwinięcia jednostek wojskowych;
- zapewniania uzupełnienia potrzeb osobowych jednostek wojskowych oraz innych jednostek (tzn. niemających charakteru wojskowego) wykonujących zadania na rzecz obronności lub bezpieczeństwa państwa;

- koordynacji przedsięwzięć prowadzonych w ramach pomocy w zakresie aktywności zawodowej żołnierzy i osób zwolnionych z czynnej służby wojskowej oraz członków ich rodzin (rekonwersji);
- organizowania szkoleń lub kursów dla żołnierzy rezerwy w celu nabywania przez nich kwalifikacji przydatnych w Siłach Zbrojnych, w tym wykorzystując również współpracę z pracodawcami zatrudniającymi tych żołnierzy;
- planowania wykorzystania sił podsystemu pozamilitarnego na potrzeby obronne;
- administracji rezerw osobowych i świadczeń na rzecz obrony;
- współpracy z innymi organami i podmiotami w sprawach związanych z obronnością państwa;
- rekrutacji i naboru ochotników do czynnej służby wojskowej i rezerwy aktywnej;
- organizacji badań psychologicznych kandydatów do służby wojskowej;
- psychologii służby i pracy oraz pomocy psychologicznej na rzecz osób uprawnionych do jej uzyskania na podstawie przepisów ustawy o weteranach działań poza granicami państwa;
- realizowania zadań w ramach gromadzenia zasobów osobowych na potrzeby uzupełnienia mobilizacyjnego Sił Zbrojnych i w czasie wojny;
- promowania obronności i służby wojskowej.

Z zestawienia wynika, że formą realizacji wymienionych zadań szefów wojskowych centrów rekrutacji będą takie czynności, jak: „zapewnienie”, „koordynowanie”, „organizowanie”, „planowanie”, „administrowanie”, „współpraca”, „rekrutowanie”, „realizowanie”, „promowanie”.

Porównując wymienione formy realizacji zadań Szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji i szefów wojskowych centrów rekrutacji, widać wyraźnie, że ci ostatni koncentrować mają swoją uwagę na działaniach o charakterze wykonawczym, tj. organizowaniu, administrowaniu, promowaniu. Jest to zrozumiałe, ponieważ w świetle art. 31 ustawy są oni terenowymi organami wykonawczymi Ministra Obrony Narodowej. Zarazem podlegają oni Szefowi Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji, który z kolei podlega bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej (art. 33). Tak więc podległość szefów wojskowych centrów rekrutacji Ministrowi Obrony Narodowej ma charakter pośredni. Należy zauważyć, że w art. 35 ust. 2 ustawy zawarto dyspozycję adresowaną do Ministra Obrony Narodowej do wydania rozporządzenia, na mocy którego będzie tworzył, przekształcał i znosił wojskowe centra rekrutacji oraz określał ich siedziby i terytorialny zasięg działania z uwzględnieniem zasadniczego podziału terytorialnego kraju oraz konieczności zapewnienia sprawności funkcjonowania wojskowych centrów rekrutacji. W świet-

le art. 35 ust. 2 Minister Obrony Narodowej, także w drodze rozporządzenia, określa siedzibę i terytorialny zasięg działania Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji, uwzględniając konieczność zapewnienia sprawności jego funkcjonowania. Analizowana ustawa przewiduje w art. 35 ust. 1, że poza siedzibami Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji oraz wojskowego centrum rekrutacji mogą być tworzone ośrodki zamiejscowe.

Uwagi końcowe

Podsumowując dotychczasowe rozważania, trzeba odnieść się do kwestii przemieszczania kompetencji i zadań w obrębie terenowych i centralnych organów administracji wojskowej. Analizując obowiązujące rozwiązania odnoszące się do szefów wojskowych centrów rekrutacji trzeba zauważyć, że na 12 przypisanych im zadań siedem to zadania wcześniej przynależne szefom WSzW, trzy zaś to zadania realizowane poprzednio przez wojskowych komendantów uzupełnień. Jedno zadanie, tj. organizacja badań psychologicznych kandydatów do służby wojskowej, nie było w takim brzmieniu przynależne ani do WSzW, ani WKU. Należy podkreślić, że zarówno szefowie wojewódzkich sztabów wojskowych, jak i wojskowi komendanci uzupełnień brali udział w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego w ramach terytorialnego zasięgu ich działania. Obecne regulacje nie przewidują realizacji zadań dotyczących zarządzania kryzysowego ani przez szefów wojskowych centrów rekrutacji, ani przez Szefa Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji. Jest to istotna zmiana. W tym miejscu należy zauważyć, że zarządzanie kryzysowe zostało włączone do zakresu działania Dowódcy Wojsk Obrony Terytorialnej (art. 22 ust. 2 ustawy o obronie Ojczyzny).

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 2021 r. poz. 372 ze zm.
- Ustawa z 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, Dz. U. z 2020 r. poz. 256 ze zm.
- Ustawa z 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej, Dz.U. z 2021 r. poz. 1893 ze zm.
- Ustawa z 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie, Dz.U. z 2022 r. poz. 135.
- Ustawa z 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, Dz.U. poz. 2305.

Literatura

- Dawidowicz W., *Zagadnienia ustroju administracji w Polsce*, PWN, Warszawa 1970.

- Karpiuk M., *Zadania i kompetencje zespolonej administracji rządowej w sferze bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty materialne i formalne*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013.
- Korycki S., *Elementy prawa administracyjnego*, w: *Zarys prawa*, J. Kuciński (red.), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016.
- Kuciński J., *Konstytucyjny system organów państwowych*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa, Warszawa 2011.
- Szynowski R., *Administracja wojskowa w systemie bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2013.

Streszczenie

Autor omawia klasyfikację organów administracji publicznej oraz wskazuje na kompetencje wojewody jako organu terenowego administracji rządowej. Porównuje uregulowania dotyczące administracji wojskowej w ustawie o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej z 1967 roku i ustawy o obronie Ojczyzny z 2022 roku. Krytycznie ocenia nowe przepisy dotyczące Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji jako nieadekwatne do ugruntowanego w polskim prawie podziału organów administracji rządowej na centralne i terenowe.

Summary

The author discusses the classification of public administration bodies and points to the competences of the voivode as a local government administration body. He compares the regulations on military administration in the Act on the Universal Obligation to Defend the Republic of Poland of 1967 and the Act on Defense of the Homeland of 2022. He critically assesses the new regulations regarding the Central Military Recruitment Center as inadequate to the division of government administration bodies into central and local ones, established in Polish law.

Słowa kluczowe

Ustawa o obronie Ojczyzny, administracja rządowa, administracja terenowa, administracja wojskowa, Centralne Wojskowe Centrum Rekrutacji.

Keywords

The Law on Defense of the Homeland, government administration, local administration, military administration, Central Military Recruitment Center.

Dariusz Janczewski

PRZESTĘPSTWA W ŚRODOWISKU OSÓB ZE ZMIANAMI OSOBOWOŚCI

Wprowadzenie

Istnieje wiele rodzajów przestępstw, których ofiarą może być każdy, całkowita jednak ochrona przed nimi jest w zasadzie niemożliwa. Na niektóre rodzaje przestępstw pewne grupy osób są bardziej podatne niż inne. Grupą taką są osoby ze zmianami osobowości. Zmiany te zwiększają podatność na działania przestępców, szczególnie oszustów. Ten rodzaj przestępstw jest dość często spotykany i najczęściej kojarzony z osobami starszymi. Według danych policji w 2020 roku stwierdzono 122 780 oszustw¹. Oszuści stosują różne metody, aby wyłudzić pieniądze lub dane ofiary w celu ich sprzedaży albo wykorzystania, np. do zaciągnięcia pożyczki, czy też dostać się do jej mieszkania lub domu i wykorzystując sytuację, ukraść kosztowności lub gotówkę.

Najbardziej znaną metodą oszustwa wydaje się tzw. metoda na wnuczka, choć ten wariant najczęściej stosowany jest jedynie w odniesieniu do osób powyżej pewnego wieku; oszuści podszywają się też pod innych członków rodziny (kuzyn/ka, siostrzeniec/siostrzenica itp.) lub policjanta i wykorzystują tę metodę². W tym rodzaju przestępstwa pierwszy kontakt następuje przez telefon, a schemat jest bardzo podobny. Osoba odbierająca telefon od oszusta słyszy przygotowaną wcześniej historię, która ma przekonać ofiarę do przekazania pieniędzy, po czym zostaje poinformowana, że gotówkę odbierze znajomy przestępca. Sposobami takimi są m.in.: na inwestycje, na wypadek, na porwanie, na długi, na zakup ruchomości lub nieruchomości³. Powszechne są też oszustwa w bezpośrednim kontakcie sprawcy z ofiarą. Do takich można zaliczyć metody: na pomoc społeczną, na gazownię, na pracownika administracji, na handlarza. Schemat działania jest podobny i polega na przedstawieniu się przestępca jako przedstawiciela danej instytucji lub zawodu

¹ <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-16/63976,Oszustwo-art-286.html>.

² *Najczęstsze oszustwa – jak się ustrzec*, <https://www.lodzkiwschodni.pl/plik,12730,najczestsze-oszustwa-jak-sie-ustrzec-artykul.pdf>.

³ B. Jewartowski, *Bezpieczeństwo osób starszych w kontekście oszustw metodą „na wnuczka” jako problem społeczno-polityczny*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2016, t. 17, s. 207–217.

i podaniu wymyślonego powodu związanego z wybraną metodą, np. konieczności uiszczenia opłaty lub wejścia do mieszkania, aby później zlokalizować i ukraść kosztowności lub pieniądze.

Warto pamiętać, że przestępcy nie opierają się jedynie na już znanych metodach oszustw, ale na podstawie zmian społecznych modyfikują i tworzą nowe metody działania⁴. Pandemia COVID-19, która rozpoczęła się na początku 2020 roku, stworzyła nowe możliwości dla oszustów. W dobie strachu przed chorobą sanepid miał mnóstwo zadań związanych choćby z testami i kwarantanną. Pozwoliło to przestępcom stosować oszustwa metodą na sanepid, które mają podobny schemat działania jak oszustwa metodą na wnuczka, tj. przestępca dzwoni do ofiary, podaje się za pracownika sanepidu i informuje, że istnieje podejrzenie zakażenia wirusem SARS-CoV-2; następnie prosi o dane osobowe wymagane do „weryfikacji”, po czym wykorzystuje je np. do zaciągnięcia pożyczki. Już na początku drugiego kwartału 2020 roku przesyłane SMS-em fałszywe informacje dotyczące szczepień lub ogłoszeń o sprzedaży leku na COVID-19 publikowano na portalach policji oraz Parlamentu Europejskiego⁵. Przystępstwa takie są łatwiejsze w przypadku osób z takimi zmianami osobowości, jak zwiększona impulsywność, zaburzenia lękowe, zaburzenia afektywne, omamy i urojenia, które mogą wystąpić np. po przebytych udarach.

Rehabilitacja a podatność na działania przestępców

Zmiany i zaburzenia osobowości mogą występować samodzielnie oraz w wielu jednostkach chorobowych, nieraz powstają one z powodu bezpośredniego lub pośredniego wpływu choroby na ośrodkowy układ nerwowy, a w dodatku prawie zawsze sam fakt choroby może być z nimi związany⁶. Zmniejszenie podatności na działania przestępcze osób z takimi zmianami jest ważną kwestią i zazwyczaj, myśląc o niwelowaniu skutków zmian osobowości, kojarzy się z takim efektem głównie psychoterapię i leczenie farmakologiczne. Niewątpliwie są one istotnymi formami pomocy, pośrednio bowiem zmniejszają podatność na działania przestępców, ale nie można zapomnieć o innych formach terapii, jak choćby rehabilitacja ruchowa. Jednym z celów kinezyterapii jest przywrócenie lub poprawa sprawności

⁴ *Ibidem*; A. Różańska, B. Pastwa-Wojciechowska, *Mechanizmy wywierania wpływu społecznego wykorzystywane przez sprawców przestępstwa oszustwa metodami „na wnuczka” i „na policjanta”*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2018, t. 30, s. 192–209.

⁵ <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/186430,Uwaga-na-oszukancze-ogloszenia-zwiazane-z-epidemia-koronawirusa-COVID-19.html>; <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20200402STO76414/koronawirus-uwaga-na-oszustwa-i-nieuczciwe-praktyki-w-internecie>.

⁶ A. Grzywa, M. Makara-Studzińska, A. Grzywa-Celińska, *Zaburzenia psychiczne a choroby somatyczne*, „Current Problems of Psychiatry” 2011, nr 12(1), s. 67–72.

fizycznej oraz psychicznej⁷, przez co może też być z powodzeniem włączana w psychiatrii. Wskazuje się na jej pozytywny wpływ na zaburzenia afektywne, psychotyczne i lękowe⁸.

Objawy depresyjne, które mogą pojawić się w przebiegu lub z powodu ogromnej liczby chorób (od łuszczycy przez choroby reumatyczne po choroby terminalne), takie jak spadek koncentracji czy też uczucie obojętności, ułatwiają przestępcom rozpraszenie uwagi ofiary i swobodne poruszanie się po mieszkaniu (domu) w poszukiwaniu łupów i kradzieży. Dodatkowo mogące współwystępować w depresji objawy psychotyczne, takie jak omamy, mogą jeszcze bardziej odwracać uwagę ofiary od tego, co się dzieje. Dlatego też warto wziąć pod uwagę kinezyterapię, nawet jeśli nie jest ona konieczna ze względu na brak innej jednostki chorobowej, która wymagałaby takiej formy rehabilitacji. Dodatkowo, jako że nie tylko ćwiczenia opracowane i dobrane przez profesjonalistów z dziedziny fizjoterapii, ale szeroko pojęta aktywność fizyczna mają pozytywny wpływ na jakość życia oraz zdrowie psychiczne⁹, można też rozważyć wprowadzenie formy terapii zajęciowej, np. aktywnej hortiterapii, która polega na uczestnictwie w pracach ogrodniczych¹⁰.

Zaburzenia lękowe, podobnie jak depresja, są częstym zjawiskiem w przebiegu chorób somatycznych¹¹ i najczęściej występują w formie zaburzenia lękowego uogólnionego (szczególnie narażone są osoby chore na przewlekłe choroby ze złym rokowaniem, np. niewydolność narządów lub stany pourazowe powodujące niepełność) oraz lęków napadowych (np. w przewlekłej obturacyjnej chorobie płuc). Ponadto stany depresyjne oraz lękowe nierzadko współwystępują.

Przestępcy i oszuści w ostatnich latach mieli ułatwione zadanie, jeśli chodzi o wykorzystywanie lęku swoich ofiar. Pandemia COVID-19 odbiła się echem wśród społeczeństwa i powodowała lęk o zdrowie własne oraz bliskich, zwłaszcza wśród osób chorych lub z obniżoną odpornością. Pozwoliło to przestępcom na wykorzystanie tego lęku za pomocą fałszywych wiadomości o konieczności zapłaty za szczepienia lub ofert kupna „leku”. W stanach lękowych, podobnie jak w depresji, stosowana jest odpowiednio zaprojektowana farmakoterapia czy też psychoter-

⁷ W. Chydziański, *Techniki kinezyterapeutyczne stosowane w rehabilitacji*, w: *Rehabilitacja medyczna*, J. Kiwerski (red.), Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2007, s. 70–94.

⁸ M. Socha, B. Łoza, I. Patejuk-Mazurek, *Fizjoterapia w psychiatrii*, „Neuropsychiatria. Przegląd Kliniczny” 2015, t. 7, nr 2, s. 78–81.

⁹ B. Gieroba, *Wpływ aktywności fizycznej na zdrowie psychiczne i funkcje poznawcze*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2019, t. 25, nr 3, s. 153–161; E. Pieszak, *Aktywność fizyczna a jakość życia osób z ograniczoną sprawnością*, „Fides et Ratio” 2012, nr 2(10), s. 135–147.

¹⁰ G. Zawiślak, *Hortiterapia jako narzędzie wpływające na poprawę zdrowia psychicznego i fizycznego człowieka*, „Annales UMCS. Sectio III Horticultura” 2015, nr 25(1), s. 21–31.

¹¹ J.M. Kuciel-Lewandowska, W.Z. Laber, A. Kierzek, M. Paprocka-Borowicz, *Ocena poziomu lęku i depresji u pacjentów przed rehabilitacją kardiologiczną*, „Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne” 2015, t. 5, nr 3, s. 247–251.

pia, lecz – jak już wspomniano – rehabilitacja ruchowa również może być z powodzeniem stosowana, ponieważ pozwala ona na redukcję napięcia mięśniowego¹², co można też wzbogacić o hortiterapię, która zmniejsza podatność na stres i lęk¹³. Efekty tych oddziaływań mogą zwiększyć odporność na przedstawione wcześniej próby wykorzystania lęku przez przestępców.

W związku z napięciem mięśniowym oraz innymi ograniczeniami sprawności fizycznej, np. niedowładem lub paraliżem przejściowym, rehabilitacja ruchowa może pomóc ofiarom przestępców w sytuacji, kiedy wymagane jest szybkie lub dyskretne wezwanie pomocy. Taka czynność może wydawać się niezbyt trudna, ale ograniczenia sprawności w wyniku chorób lub urazów mogą mieć różne formy i nasilenie, dyskretne więc wpisanie numeru alarmowego i wykonanie połączenia może okazać się nie tak proste jak się wydaje, a przestępcy chętniej wybierają ofiary podatne, które mają mniejsze możliwości działania. Dlatego też przywrócenie lub chociaż poprawa sprawności z pomocą rehabilitacji jest ważna dla bezpieczeństwa i zmniejszenia podatności na działania przestępców.

Impulsywność i zachowania agresywne są kolejnymi czynnikami, które mogą się pojawić w wyniku choroby i mogą zwiększać podatność na działania przestępców. Zmiany takie mogą pojawić po przebytych udarze mózgu¹⁴, obok niesprawności ruchowych. Udar mózgu kojarzony jest zwykle z osobami starszymi, ale może wystąpić też u młodszych osób. Zwiększona impulsywność może być powodem bezrefleksyjnego wykonania instrukcji w fałszywym SMS-ie lub e-mailu bądź zapłaty za coś oszustowi podszywającemu się pod pracownika instytucji. Zachowania agresywne z kolei mogą sprowokować sprawców do ataku. Rehabilitacja ruchowa, poprawiając sprawność ruchową, może mieć podobny wpływ na podatność na działania przestępcze jak już to opisano, tj. oprócz ogólnie pozytywnego jej wpływu na stan fizyczny i psychiczny, taka forma rehabilitacji jest w stanie rozładować energię i agresję¹⁵. Wzbogacenie oddziaływań o hortiterapię lub aromaterapię może jeszcze bardziej łagodzić agresję chorego¹⁶.

W sytuacji kiedy zmiany wywołane są spadkiem lub utratą sprawności, to każda forma rehabilitacji (dobrana w zależności od schorzenia), która daje pozytywne

¹² M. Socha, B. Łoza, I. Patejuk-Mazurek, *Fizjoterapia w psychiatrii*, op.cit., s. 78–81.

¹³ G. Zawisłak, *Hortiterapia jako narzędzie...*, op.cit., s. 21–31.

¹⁴ T. Sobów, *Objawy psychopatologiczne i zaburzenia psychiczne w chorobach układu nerwowego*, w: *Neurologia. Podręcznik dla studentów medycyny*, t. 2, W. Kozubski, P.P. Liberski (red.), Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2014, s. 755–764.

¹⁵ M. Socha, B. Łoza, I. Patejuk-Mazurek, *Fizjoterapia w psychiatrii*, op.cit., s. 78–81.

¹⁶ E. Długosz-Mazur, I. Bojar, K. Gustaw, *Niefarmakologiczne metody postępowania u chorych z otępieniem*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2013, t. 19, nr 4, s. 458–462; L. Górska-Kłęk, K. Adameczyk, K. Sobiech, *Hortiterapia – metodą uzupełniającą w fizjoterapii*, „Fizjoterapia” 2009, nr 17(4), s. 7–77.

rezultaty, może przyczynić się do zmniejszenia objawów psychologicznych, a tym samym do zmniejszenia podatności na przestępstwa.

Profilaktyka

W profilaktyce przestępczości i zmniejszaniu podatności społeczeństwa na działania przestępców na myśl przychodzą liczne kampanie społeczne i uświadamiające, które często posługują się billboardami oraz reklamami telewizyjnymi lub radiowymi. Kampanie te zazwyczaj dotyczą konkretnej tematyki (rodzajów przestępstw). Powinna ona jednak polegać na ciągłym podnoszeniu poziomu świadomości o zagrożeniach, poszukiwaniu metod i sposobów wykrywania i eliminowania przestępców, uodparnianiu osób zagrożonych na działania przestępcze, najważniejsze jednak są ćwiczenia rehabilitacyjne. Profilaktyka może przynieść określone skutki jedynie wówczas, gdy będzie organizowana w sposób kompleksowy, obejmując jak najwięcej działań dotyczących sposobów zagrożeń, ich wczesnej identyfikacji i wykrywania, postawy osób szczególnie podatnych na tego typu zagrożenia, postawy całej społeczności lokalnej. W proces ten powinny być zaangażowane instytucje i służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo obywateli oraz instytucje odpowiedzialne za pomoc osobom narażonym na te zagrożenia. Przykładem może być wydział profilaktyki społecznej policji, do którego zadań należy m.in. opracowywanie i wdrażanie działań zapobiegawczych, inicjowanie programów ogólnokrajowych, czy też opracowywanie materiałów z zakresu profilaktyki społecznej¹⁷. Jednak są to zadania na poziomie krajowym oraz międzynarodowym, a najskuteczniejszym rozwiązaniem wydaje się organizowanie takich działań w społecznościach lokalnych, tj. w gminach i osiedlach, ze względu na najlepszą znajomość środowiska i realne możliwości organizowania działań profilaktycznych.

Służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo obywateli w skali lokalnej to policja i straż miejska. Ich zadaniem powinno być przede wszystkim zbieranie informacji o funkcjonowaniu osób szczególnie zagrożonych potencjalnymi działaniami przestępczymi. Funkcjonariusze tych służb muszą regularnie kontaktować się z takimi osobami, mieć jak najwięcej informacji o ich rozkładzie dnia, stanie zdrowia, sytuacji rodzinnej. Na tej podstawie powinni oceniać stopień zagrożenia tych osób i określić działania zapobiegawcze w postaci: uświadamiania tych osób o możliwych zdarzeniach i uczenia ich sposobów reagowania, przypominaniu o najbliższej rodzinie, sąsiadach, znajomych oraz zasadach zachowania poza miejscem zamieszkania. Drugim zadaniem tych służb powinno być zbieranie informacji o osobach podejrzanych o możliwość popełnienia tego rodzaju przestępstw, szczególnie

¹⁷ <https://policja.pl/pol/kgp/biuro-prewencji/wydzial-profilaktyki-sp>.

obcych pojawiających się na terenie ich odpowiedzialności, wykazujących zainteresowanie osobami ze zmianami osobowości, nawiązujących kontakty z miejscowym elementem przestępczym. Zainteresowanie takimi osobami może być skutecznym sposobem wykrycia przestępców już podczas pierwszej próby oszustwa. Zadania na poziomie mniejszych społeczności należą np. do dzielnicowych jako funkcjonariuszy policji pozostających w stałym kontakcie z daną społecznością i znających jej potrzeby¹⁸. Niezbyt prawdopodobne wydaje się jednak, by sami dzielnicowi, zajmujący się danym regionem, byli w stanie dotrzeć do każdego, np. ze względu na to, że takie spotkania uświadamiające odbywają się raczej w formie grupowej. Osoby z ubytkami sprawności bądź trudnościami w poruszaniu się mogą mieć problemy z dotarciem na spotkania informacyjne. Oprócz tego istnieją sytuacje losowe oraz inne przeszkody, np. termin rehabilitacji koliduje ze spotkaniem.

Nie mniej ważna odpowiedzialność za działania profilaktyczne spoczywa na władzach samorządowych i instytucjach udzielających pomocy osobom potrzebującym. Lokalne władze samorządowe powinny mieć ewidencję tych osób z dokładnym opisem stanu ich zdrowia, sytuacji rodzinnej, materialnej i codziennej pomocy. Do ochrony bezpieczeństwa osób ze zmianami osobowości powinny być włączone także placówki oświatowe, kulturalne i ochrony zdrowia, organizacje pozarządowe szczególnie prowadzące działalność charytatywną oraz organizacje religijne.

W szkołach, na każdym poziomie edukacji, należy przygotowywać dzieci i młodzież do właściwych zachowań tej grupy społecznej i reagowania na wszelkie objawy zagrożeń. Edukacja w zakresie udzielania pierwszej pomocy społecznej, reakcji w przypadkach zagrożenia życia i zachowania bezpieczeństwa przynosi pozytywne rezultaty. W podobny sposób należy przygotować dzieci i młodzież do zachowań wobec osób z zaburzeniami osobowości i grożących im zagrożeń ze strony przestępców, którzy w bezwzględny sposób chcą wykorzystać słabości takich osób dla własnych korzyści.

W placówkach kulturalnych działających w społecznościach lokalnych należy prowadzić systematyczne zajęcia dla tej grupy ryzyka, przygotowujące zarówno osoby szczególnie podatne na działania oszustów, jak i pozostałe do reagowania na najmniejsze symptomy zagrożeń.

Podobną rolę powinny odgrywać organizacje charytatywne i religijne, które działają na rzecz pomocy osobom dotkniętym różnego rodzaju zmianami fizycznymi i umysłowymi. Wymaga to pilnego włączenia tego rodzaju zadań do działalności tych organizacji. Wolontariusze i osoby działające w tych organizacjach powinny zostać przeszkolone w zakresie wiedzy o zmianach osobowości i oddziaływania na swoich podopiecznych pod kątem uodparniania ich na działania przestępcze.

¹⁸ M. Śmiałek, *Działalność profilaktyczna Zakładu Służby Prewencyjnej Centrum Szkolenia Policji w latach 2013–2016*, „Kwartalnik Policyjny” 2017, nr 3, s. 48–52.

Jednostka samorządu terytorialnego musi na swoim obszarze działania zbudować system bezpieczeństwa osób z zaburzeniami osobowości, obejmujący wszystkie organizacje funkcjonujące na tym terenie. Zadania systemu powinny dotyczyć przede wszystkim:

- dokładnej znajomości środowiska osób z zaburzeniami osobowości (miejsce zamieszkania, sytuacji rodzinnej, rodzaju i stopniu zaburzenia, sytuacji środowiskowej);
- bieżącego śledztwa i eliminowania sytuacji zagrożeń ze strony środowisk przestępczych;
- edukacji społeczeństwa, począwszy od przedszkola do osób z zaburzeniami osobowości;
- współpracy, szczególnie w zakresie przepływu informacji o zagrożeniach i formach pomocy między wszystkimi organizacjami i instytucjami działającymi na rzecz bezpieczeństwa.

W materiałach poglądowych placówek kulturalnych, oświatowych, ochrony zdrowia, religijnych, charytatywnych i innych należy regularnie prezentować ostrzeżenia o sposobach działań oszustów i skutecznej ochrony przed nimi. Najbardziej przydatne mogą być media społecznościowe i dobrze opracowane gazetki tematyczne, ze względu na największą dostępność zainteresowanych.

Władze samorządowe organizują różne formy aktywizacji osób starszych i osób ze zmianami osobowości. W ramach tych zajęć powinny być ćwiczone sposoby reagowania na różne działania oszustów. Celowe wydaje się przygotowanie przejrzystych i czytelnych jednoznacznie materiałów poglądowych o sposobach zachowania i reagowania na zachowania przestępców.

Pracownicy ośrodków pomocy społecznej i innych placówek opiekuńczych działających na terenie gminy (np. rehabilitanci, terapeuci zajęciowi) powinni regularnie uczyć swoich podopiecznych na zagrożenia i przypominać postawy zachowań, aż do ich utrwalenia. Jest to ważne ze względu na istnienie relacji między nimi a pacjentem, jakie zawiązują się w trakcie terapii, oraz ze względu na fakt, że nie są to pojedyncze spotkania a proces, który może trwać długo. Do tego jednak wymagane byłoby, aby wymienione osoby miały wiedzę na temat metod działań przestępczych oraz sposobów zapobiegania. Ważne jest też wsparcie i obecność bliskich osób. Wynika to z kilku powodów: po pierwsze, jak już wspomniano, przestępcy preferują osoby podatne mające mniejsze możliwości obrony i działania lub osoby samotne, po drugie wsparcie społeczne samo w sobie pomaga choremu radzić sobie zarówno z chorobą, jak i konsekwencjami psychologicznymi, np. depresją¹⁹.

¹⁹ M. Michalska-Leśniewicz, W. Gruszczyński, *Czynniki psychologiczne w depresji*, „Psychiatria” 2010, t. 7, nr 3, s. 95–103; D. Kurpas, P. Piotrowski, D. Marciniak, M. Kasprzak i in., *Wsparcie społeczne*

Istotna jest również współpraca funkcjonariuszy odpowiedzialnych za bezpieczeństwo z pracownikami instytucji udzielających pomocy w zakresie przepływu informacji uzyskanych od podopiecznych oraz o rodzaju i nasileniu zagrożeń. Koordynatorem tych działań powinien być wójt (burmistrz) lub osoba wyznaczona przez niego. W okresach potencjalnego zagrożenia pracownicy placówek pomocowych powinni zdecydowanie zwiększyć nadzór nad tymi osobami tak, aby pozostawały one pod ciągłym nadzorem.

Profilaktyka musi obejmować również poprawę odporności osób z zaburzeniami osobowości na działania przestępcze. Dotyczy to zarówno sfery zdrowia fizycznego, jak i psychicznego, ponieważ leczenie zaburzeń osobowości wymaga poprawy obu tych sfer. Jak już wspomniano, dobre wyniki dają systematyczne ćwiczenia rehabilitacyjne prowadzone przez specjalistów z tej dziedziny, ale przede wszystkim zalecane do indywidualnego wykonania.

Widoczna jest potrzeba włączenia ćwiczeń rehabilitacyjnych do programów zajęć grupowych organizowanych na terenie gminy. Prowadzący takie ćwiczenia powinien opracować dla każdego uczestnika indywidualny zestaw ćwiczeń do wykonywania w domu, adekwatny do stanu zdrowia pacjenta.

Ze względu na wagę bezpieczeństwa osób starszych i ze zmianami osobowości w aneksie do artykułu podano zestaw ćwiczeń rehabilitacyjnych wzmacniających takie cechy, jak koncentracja, szybkość reakcji, stanowczość, siła mięśniowa.

Podsumowanie

Działania przestępców mogą wykorzystywać zmiany w osobowości istniejące samodzielnie lub powstałe na skutek choroby lub urazu. Proces leczenia zawierający farmakoterapię i odpowiednią formę rehabilitacji, wzbogacony o dodatkowe oddziaływania terapeutyczne mogą nie tylko poprawić stan zdrowia pacjenta, ale też zmniejszyć podatność na działania przestępcze. Kinezyterapia, ze względu na pozytywne działanie ruchu i aktywności, może wzbogacać proces leczenia, nawet jeśli choroba, na którą cierpi pacjent, sama w sobie jej nie wymaga. Dodatkowo ważne jest oddziaływanie profilaktyczne, polegające na uświadamianiu o różnych sposobach działania przestępców, gdyż bez świadomości możliwości wystąpienia danej sytuacji łatwo stać się jej ofiarą, nie zdając sobie z tego sprawy.

Bibliografia

Literatura

- Chydzński W., *Techniki kinezyterapeutyczne stosowane w rehabilitacji*, w: *Rehabilitacja medyczna*, J. Kiwerski (red.), Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2007.
- Długosz-Mazur E., Bojar I., Gustaw K., *Niefarmakologiczne metody postępowania u chorych z otępieniem*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2013, t. 19, nr 4.
- Gieroba B., *Wpływ aktywności fizycznej na zdrowie psychiczne i funkcje poznawcze*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” 2019, t. 25, nr 3.
- Górska-Kłęk L., Adamczyk K., Sobiech K., *Hortiterapia – metodą uzupełniającą w fizjoterapii*, „Fizjoterapia” 2009, nr 17(4).
- Grzywa A., Makara-Studzińska M., Grzywa-Celińska A., *Zaburzenia psychiczne a choroby somatyczne*, „Current Problems of Psychiatry” 2011, nr 12(1).
- Jewartowski B., *Bezpieczeństwo osób starszych w kontekście oszustw metodą „na wnuczka” jako problem społeczno-polityczny*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2016, t. 17.
- Kuciel-Lewandowska J.M., Laber W.Z., Kierzek A., Paprocka-Borowicz M., *Ocena poziomu lęku i depresji u pacjentów przed rehabilitacją kardiologiczną*, „Pielęgniarstwo i Zdrowie Publiczne” 2015, t. 5, nr 3.
- Kurpas D., Piotrowski P., Marciniak D., Kasprzak M. i in., *Wsparcie społeczne a wybrane wskaźniki stanu zdrowia pacjentów podstawowej opieki zdrowotnej*, „Psychiatria Polska” 2014, nr 48(5).
- Michalska-Leśniewicz M., Gruszczyński W., *Czynniki psychologiczne w depresji*, „Psychiatria” 2010, t. 7, nr 3.
- Pieszak E., *Aktywność fizyczna a jakość życia osób z ograniczoną sprawnością*, „Fides et Ratio” 2012, nr 2(10).
- Różańska A., Pastwa-Wojciechowska B., *Mechanizmy wywierania wpływu społecznego wykorzystywane przez sprawców przestępstwa oszustwa metodami „na wnuczka” i „na policjanta”*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2018, t. 30.
- Sobów T., *Objawy psychopatologiczne i zaburzenia psychiczne w chorobach układu nerwowego*, w: *Neurologia. Podręcznik dla studentów medycyny*, t. 2, W. Kozubski, P.P. Liberski (red.), Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2014.
- Socha M., Łoza B., Patejuk-Mazurek I., *Fizjoterapia w psychiatrii*, „Neuropsychiatria. Przegląd Kliniczny” 2015, t. 7, nr 2.
- Śmiałek M., *Działalność profilaktyczna Zakładu Służby Prewencyjnej Centrum Szkolenia Policji w latach 2013–2016*, „Kwartalnik Policyjny” 2017, nr 3.
- Zawiślak G., *Hortiterapia jako narzędzie wpływające na poprawę zdrowia psychicznego i fizycznego człowieka*, „Annales UMCS. Sectio EEE Horticultura” 2015, nr 25(1).

Netografia

- <https://policja.pl/pol/kgp/biuro-prewencji/wydzial-profilaktyki-sp>.
- <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-16/63976,Oszustwo-art-286.html>.
- <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20200402STO76414/koronawirus-uwaga-na-oszustwa-i-nieuczciwe-praktyki-w-internecie>.
- <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/186430,Uwaga-na-oszukancze-ogloszenia-zwiazane-z-epidemia-koronawirusa-COVID-19.html>.
- Najczęstsze oszustwa – jak się ustrzec*, <https://www.lodzkiwschodni.pl/plik,12730,najczestsze-oszustwa-jak-sie-ustrzec-artykul.pdf>.

Streszczenie

W określonych przypadkach osobowość ulega odpowiednim zmianom w wyniku choroby lub urazu. Zmiany te mogą zwiększać podatność na przestępstwa, np. oszustwa, jednak odpowiednie oddziaływania w procesie leczenia mogą nie tylko łagodzić samą chorobę, ale również wpływać pozytywnie na zmiany, do jakich doszło w osobowości pacjenta, a w konsekwencji na zmniejszenie podatności na działania przestępców. Do oddziaływań takich można zaliczyć rehabilitację ruchową, która nie zawsze jest wymagana ze względu na rodzaj choroby somatycznej, ale działa pozytywnie na stany depresyjne i lękowe. Ważne z perspektywy działań przestępczych są też działania profilaktyczne, takie jak uświadamianie i edukacja, wsparcie bliskich, upowszechnienie wiedzy z zakresu ćwiczeń rehabilitacyjnych i ich wpływu na poprawę stanu zdrowia.

Summary

In some cases, personality undergoes some changes as a result of illness or injury. These changes may increase the susceptibility to crimes such as, for example, fraud, but appropriate actions in the treatment process may not only alleviate the disease itself, but also have a positive impact on changes in the patient's personality, and consequently reduce the susceptibility to the actions of criminals. Such actions include physical rehabilitation, which is not always required due to the type of somatic disease, but has a positive effect, for example, on depression and anxiety. From the perspective of criminal activities, preventive measures such as awareness-raising and education, support for loved ones, but above all the dissemination of knowledge in the field of rehabilitation exercises and their impact on improving health, are also important.

Słowa kluczowe

Bezpieczeństwo zdrowotne, osoby starsze.

Keywords

Health security, elder people.

Aneks

ĆWICZENIA ROZGRZEWKI

1. Zaciskaj palce rąk w pięści i prostuj palce. Powtórz 10x.
2. Zwiń dłonie w pięść i wykonuj krążenia w prawo i w lewo. Powtórz po 10x w każdą stronę.
3. Siad na krześle lub stanie w rozkroku. KKG* wzdłuż tułowia. Uginaj łokcie, dotknij dłońmi do barków. Powtórz 10x.
4. Siad na krześle lub stanie w rozkroku. Palce rąk splecione. Unieś złączone ręce w górę. Powtórz 10x.
5. Siad na krześle lub stanie w rozkroku. KKG splecione na karku. Łokcie skierowane w przód. Ściągnij łopatki, ściągnij łokcie w tył. Powtórz 10x.
6. Siad lub stanie w rozkroku. KKG splecione za plecami. Ściągnij łopatki i łokcie w tył. Powtórz 10x.
7. Siad lub stanie w rozkroku. Unieś KKG w górę. Wykonuj ruchy wkręcania żarówki. Powtórz 10x.
8. Siad lub stanie w rozkroku. KKG ugięte, podparte na biodrach. Unoszenie barków w kierunku uszu. Powtórz 10x.
9. Pozycja j/w. Skłon głowy w przód (w tył nie robimy – skłon w tył może doprowadzić do uciśnięcia tętnic kręgowych i omdlenia). Powtórz 10x.
10. Pozycja j/w. Skłon głowy w bok naprzemiennie. Powtórz 10x.
11. Pozycja j/w. Skręt głowy w prawo i w lewo naprzemiennie. Powtórz 10x.
12. Pozycja j/w. Unieś KKG na wysokość klatki piersiowej i wykonuj ruchy imitujące pływanie „żabką”. Powtórz 10x.
13. Stanie w lekkim rozkroku. KKG oparte na biodrach. Skłon tułowia do boku w lewo i w prawo. Powtórz 10x.
14. Pozycja j/w. Skręty tułowia w prawo i w lewo. Powtórz 10x.
15. Pozycja j/w. Wspięcia na palce i opad na całe stopy. Powtórz 10x.
16. Pozycja j/w. Wykrok do boku w prawo i w lewo. Powtórz 10x.
17. Pozycja j/w. Wykrok w przód naprzemiennie lewą i prawą nogą. Powtórz 10x.
18. Pozycja j/w. Marsz w miejscu wysoko unosząc KKD**. Powtórz 10x na każdą stronę.
19. Pozycja j/w. Unoś naprzemiennie pięty w górę, nie odrywając palców od podłoża. Powtórz 10x na każdą stronę.
20. Siad na krześle. KKG wzdłuż tułowia trzymając siedzisko. Naprzemiennie prostowanie nóg w kolanach. Powtórz 10x na każdą stronę.

21. Pozycja j/w. Przyciągnij kolano w kierunku tułowia. Powtórz 10x na każdą stronę.
22. Pozycja j/w. Unosź naprzemiennie palce i pięty (imituj szycie na maszynie). Powtórz 10x.

ĆWICZENIA WZMACNIAJĄCE: ćwiczenia z piłką i ciężarkami

1. Leżenie tyłem. KKG wzdłuż tułowia, KKD ugięte, piłka między kolanami. Ściskaj piłkę kolanami i wytrzymaj 5 sek. Powtórz 10x.
2. Pozycja j/w. Ściśnij piłkę kolanami i unieś biodra do góry. Wytrzymaj 5 sek. Powtórz 10x.
3. Pozycja j/w. Połóż złączone nogi na prawo, powrót i połóż na lewo. Powtórz 10x.
4. Pozycja j/w. Ręce złożone jak do modlitwy. Ściśnij piłkę kolanami i jednocześnie naciskaj dłońmi na siebie. Powtórz 10x.
5. Pozycja j/w. Jednocześnie prostuj nogę w kolanie i naciskaj dłońmi na siebie. Ćwicz naprzemiennie. Powtórz 10x.
6. Leżenie tyłem, KKD ugięte, stopy na podłożu. Piłka w prawej ręce. Unieś nogę w górę i przełóż piłkę pod kolaniem do lewej ręki. Ćwicz na przemian. Powtórz 10x.
7. Pozycja j/w. KKG wyprostowane za głową trzymają piłkę. Przenieś piłkę i dotknij do kolan, a potem powrót piłki za głowę. Powtórz 10x.
8. Pozycja j/w. Piłka w prawej ręce. Unieś biodra i przełóż piłkę pod biodrami do drugiej ręki. Opuść biodra. Powtórz 10x.
9. Siad na krześle. Piłka między kolanami. Ściskaj piłkę, wytrzymaj 5 sek. Powtórz 10x.
10. Pozycja j/w. Ściskaj piłkę i jednocześnie prostuj nogę w kolanie. Wytrzymaj 5 sek. Powtórz 10x.
11. Pozycja j/w. Piłka pod stopą. Wciskaj piłkę w podłoże, wytrzymaj 5 sek. Powtórz 10x. Zmień stronę.
12. Pozycja j/w. Tocz piłkę stopą w przód i tył. Powtórz 10x. Zmień stronę.
13. Pozycja j/w. Piłka między dłońmi. Łokcie uniesione do poziomu barków. Ściśnij piłkę między dłońmi, wytrzymaj 5 sek. Powtórz 10x.
14. Pozycja j/w. W rękach ciężarka lub butelki z wodą. Podnoś ręce z ciężarkami przodem w górę naprzemiennie.
15. Pozycja j/w. Podnoś ręce bokiem w górę. Złącz nad głową, opuść. Powtórz 10x.
16. Pozycja j/w. Ręce uniesione w przód na wysokości barków. Prowadź ręce szeroko do boku. Złącz przed klatką piersiową. Powtórz 10x.

17. Pozycja j/w. Wykonuj ruchy boksowania rękami. Powtórz 10x.
18. Pozycja j/w. KKG wzdłuż tułowia trzymają ciężarki lub butelki z wodą. Uginaj łokcie, dotknij ciężarkiem do barków, wyprostuj. Powtórz 10x.
19. Pozycja j/w. Złącz ręce, chwyć ciężarek lub butelkę. Spleć palce. Unoś ręce z obciążeniem nad głowę, opuść. Powtórz 10x.
20. Pozycja j/w. Piłka w prawej ręce, ręce wzdłuż tułowia. Unieś obydwie ręce i podawaj piłkę do drugiej ręki nad głową. Powtórz po 5x w każdą stronę.

ĆWICZENIA RÓWNOWAŻNE, KOORDYNUJĄCE

1. Stanie jednonóż – druga noga uniesiona. Wytrzymaj 5 sek. Zmień stronę. Powtórz 10x.
2. Chodzenie stopa za stopą. Przejdź 3 metry.
3. Spróbuj wykonać to ćwiczenie chodząc w tył.
4. Ćwiczenie j/w – ułóż na podłodze esy-floresy ze sznurka. Idź stopa za stopą po sznurku.
5. Stań na palcach. Marsz z niesionymi piętami (na palcach).
6. Stanie, piłka między kolanami. Ugnij kolana – zrób półprzysiad. Wytrzymaj 5 sek. Powtórz 10x.
7. Stań tyłem do ściany. Piłka między ścianą a plecami. Zrób przysiad, tocz piłkę w dół i w górę. Powtórz 10x.
8. Pozycja j/w. Utrzymując piłkę za plecami, unosz wysoko kolana. Powtórz 10x.
9. Pozycja j/w. Wykonując ćwiczenie jak poprzednio, unosz w górę przeciwną rękę. Powtórz 10x.
10. Stań przodem do ściany. Oprzyj ręce na piłce. Usztywnij łokcie. Wciskaj piłkę oburącz w ścianę. Utrzymaj równowagę. Powtórz 10x. Jeśli jest za łatwo, złącz stopy.
11. Ćwiczenie j/w. Połóż jedną rękę na piłce i unosz przeciwną nogę do brzucha. Zmień strony. Powtórz 10x.
12. Pozycja j/w. Odbijaj rękoma piłkę od ściany. Łap oburącz. Powtórz 10x.
13. Pozycja j/w. Odbijaj piłkę od ściany nogą.
14. Stanie w lekkim rozkroku. Przekładaj piłkę na zmianę pod prawym i lewym kolaniem. Powtórz 10x. Jeśli jest problem z równowagą, oprzyj się plecami o ścianę.
15. Stanie w rozkroku, piłka w prawej ręce. Przekładaj piłkę dookoła siebie, podając z ręki do ręki. Powtórz po 10x w każdą stronę.

16. Stanie tyłem do ściany, piłka trzymana oburącz. Skręt tułowia w prawo – dotknij piłką do ściany, potem skręt w lewo. Powtórz po 10x w każdą stronę.
17. Odbijanie piłki od podłogi – kozłowanie. Ćwicz prawą i lewą ręką.

* KKG – kończyny górne

** KKD – kończyny dolne

Jerzy Telep
Mariusz Ulatowski

OSOBOWOŚĆ OPERATORA JEDNOSTEK SPECJALNYCH

Wstęp

Operator jednostek specjalnych musi odznaczać się wyraźnie zarysowaną osobowością, która w połączeniu z odpowiednim przygotowaniem psychicznym i fizycznym oraz wyszkoleniem i treningiem uczyni go „myślącym automatem”, podejmującym optymalne decyzje, dostosowane do bieżącej sytuacji.

Jest to konieczne nie tylko z powodu wykonywania nietypowych, trudnych zadań, ale również ze względu na ochronę życia własnego i zespołu, w którego składzie działa. Podczas akcji nie ma miejsca na pomyłki i ich ewentualne korygowanie, wykonywanie zadań specjalnych jest bowiem typowym przykładem działań odbywających się w warunkach deficytu czasu i najwyższych kosztów, mierzonych życiem ludzkim.

Pojęcie osobowości

Osobowość oznacza „całość stałych cech psychicznych i mechanizmów wewnętrznych regulujących zachowanie się człowieka”¹. Jest to „ogół cech psychicznych jednostki, dotyczących jej zachowania modyfikowanych pod wpływem doświadczeń i edukacji. To stanowi o wyjątkowości i niepowtarzalności jednostki, będąc wynikiem ciągłego oddziaływania czynników dziedzicznych ze środowiskiem”². Przytoczone definicje wskazują na zależność cech człowieka i jego zachowania oraz na zjawisko modyfikowania cech jednostki w wyniku oddziaływania środowiska i zdobywanych doświadczeń, wiedzy i umiejętności.

Badanie tych cech pod kątem przydatności kandydata do służby w jednostkach służb specjalnych musi uwzględniać zarówno jego dziedziczenie, jak i oddziaływanie środowiska. Wymaga zatem dokładnej analizy zachowań najbliższej rodziny i środowiska, w którym funkcjonował kandydat na operatora jednostek specjal-

¹ *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2022.

² Collins, *Popularna encyklopedia*, Firma Księgarska Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2008.

nych. Analizy takiej mogą dokonać wyłącznie osoby o doskonałym przygotowaniu teoretycznym i z dużym doświadczeniem praktycznym w dziedzinie psychologii, socjologii i zarządzania. Jest to gwarancja wyeliminowania z dużym prawdopodobieństwem kandydatów na podstawie cech dyskwalifikujących ich do służby w jednostkach specjalnych. Można o tym mówić jedynie w kategoriach prawdopodobieństwa, ponieważ przykłady błędów w działaniach jednostek specjalnych potwierdzają niedokładność procesów kształtowania postawy operatorów.

W psychologii osobowość jest rozumiana jako postać bardziej ogólnego systemu – osoby, którą jest żyjąca istota ludzka, stanowiąca naturalną całość. Podstawową funkcją osobowości jest kierowanie intelektualną aktywnością człowieka, która najprędzej wyraża się w tworzeniu i realizowaniu planów życiowych. Wyróżnia się trzy poziomy osobowości:

- 1) poziom wrodzonych dyspozycji, mających podłoże biologiczne;
- 2) poziom nawyków;
- 3) poziom świadomości.

Dyspozycje wrodzone dzielą się na popędowo-emocjonalne, temperamentalne i instrumentalne.

Dyspozycje popędowo-emocjonalne obejmują potrzeby, popędy i emocje. Potrzeby są czynami, których spełnienie jest niezbędne do kontynuacji życia, rozwoju i prawidłowego funkcjonowania człowieka. Są to odczucia konieczności posiadania albo użytkowania rzeczy lub usług, klasyfikowane według różnych kryteriów. Najczęściej wyróżnia się główne grupy potrzeb: jedzenie i picie, ubranie, mieszkanie, higiena i ochrona zdrowia, kształcenie, odpoczynek, przerwa czy przemieszczanie się. Ważność potrzeby mierzy się stanem zadowolenia uzyskiwanego z jej zaspokojenia, które jest możliwe dzięki posiadaniu określonej ilości danego produktu. Potrzeby stanowią najbardziej podstawowe właściwości osobnicze, znaczna ich część jest wrodzona. Popędy są określane jako motywy o podłożu biologicznym, których źródłem są potrzeby pierwotne, głównie fizjologiczne. Popęd pobudza zachowania zwierzęce do zaspokojenia potrzeby lub może być wzbudzany przez bodźce zewnętrzne. Jest wypadkową dyspozycji wrodzonych i doświadczenia jednostki. Emocje stanowią pierwotną formę orientacji w otoczeniu oraz mechanizmu przystosowania. Niezaspokojona potrzeba wzbudza emocje negatywne, a zaspokojona – pozytywne. Mogą być także wywołane przez bodźce zewnętrzne działające na zmysły. Bodźce szkodliwe wywołują emocje szkodliwe i skłaniają do poszukiwania środków zaradczych. Reakcja emocjonalna na bodźce wyprzedza działania procesów poznawczych i często umożliwia przetrwanie³.

³ T. Mądrzycki, *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany. Nowe podejście*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1996, s. 27–60.

Dyspozycje temperamentalne są formalnymi właściwościami, które człowiek przynosi na świat, jak: wrażliwość, siła i szybkość reakcji, zrównoważenie emocjonalne, odporność. Przejawiają się w różnych zachowaniach. Typy temperamentów charakteryzuje się za pomocą dwóch podstawowych wymiarów: ekstrawersja – introwersja i neurotyzm. Ekstrawertyk odznacza się następującymi cechami: jest towarzyski, impulsywny, preferuje pracę, która daje możliwość kontaktu z innymi ludźmi, unika rutynowych zajęć, częściej zmienia pracę, trudniej przyswaja normy społeczne, w większym stopniu kieruje się wrodzonymi popędami, ma częstsze skłonności do psychopatii i przestępczości. Introwertyk lubi pracę w samotności, łatwiej się uspołecznia, ma większą podatność na utrwalenie się reakcji negatywnych, np. lękowych, obsesyjnych. Dla zakwalifikowania jednostki do jednego z tych typów wyróżniono następujące cechy według ich wrażliwości: towarzyskość, żywotność, aktywność, asertywność, poszukiwanie doznań, beztroska, dominacja, nieopanowanie, śmiałość. Neurotyzm oznacza stabilność emocjonalną lub jej brak. Z neurotyzmem wiąże się podwyższony poziom lęku, tendencja do reakcji depresyjnych, kompulsywnych, obsesyjnych, histerycznych, skłonności do alkoholu. Neurotyzm opisuje się za pomocą następujących cech: lęklivość, depresyjność, poczucie winy, niska samoakceptacja, napięcie, irracjonalność, nieśmiałość, nastrojowość, emocjonalność.

Psychologowie wyróżniają pięć głównych wymiarów (czynników) i przypisanych im cech osobowości:

- ekstrawersja – aktywność, energia, asertywność, wychodzenie naprzeciw, gadatliwość;
- skłonność do zgody – docenianie innych, wybaczenie, hojność, uprzejmość, sympatyczność, ufność;
- sumienność – efektywność, dobre zorganizowanie, planowość, rzetelność, odpowiedzialność, dokładność;
- neurotyzm – lęklivość, litowanie się nad sobą, napięcie, drażliwość, nieśmiałość, zakłopotanie;
- otwartość – artyzm, ciekawość, imaginatywność, wnikliwość, oryginalność, szerokie zainteresowania.

Dyspozycje instrumentalne (poznawcze i wykonawcze) są wrodzonymi zdolnościami i właściwościami, których rozwój następuje pod wpływem oddziaływania środowiska społecznego, introwertycy mają lepsze wyniki w skalach słownych, ekstrawertycy – w skalach wykonawczych, nie różnią się istotnie w poziomie inteligencji. Ekstrawertycy mają zdolności do dawania szybszych i mniej poprawnych rozwiązań. Brak jest również związku między lękiem a poziomem inteligencji. W edukacji na poziomie podstawowym wyższe wyniki w testach inteligencji i wynikach nauki osiągają ekstrawertycy, a na poziomie średnim i wyższym – introwertycy.

Wyróżnia się inteligencję płynną i skryształizowaną. Inteligencja płynna ma charakter wrodzony, natomiast skryształizowaną stanowią nabyte nawyki umysłowe. Inteligencja skryształizowana zależy od poziomu inteligencji wrodzonej, motywacji do uczenia się i oddziaływania środowiska społecznego. Decydująca jest inteligencja wrodzona, której niski poziom uniemożliwia uzyskanie wysokiego poziomu inteligencji w wyniku oddziaływania motywacji do uczenia się z środowiska.

Nawyki kształtują się na podstawie dyspozycji i mechanizmów o podłożu biologicznym. Człowiek musi się uczyć rozpoznawania przedmiotów służących zaspokajaniu potrzeb i przyswajać czynności, za pomocą których zaspokajanie może się dokonywać. Potrzeba musi rozpoznać przedmiot, odkryć go po to, aby ukierunkować działanie człowieka. Potrzeby wrodzone mają ogólny i wieloznaczny charakter: konkretne formy, w których potrzeby istnieją i działają, muszą być wyuczone. Jeśli potrzeba zostanie zaspokojona w określony sposób, to wytwarza się tendencja do powielania tego sposobu przy kolejnych jej zaspokojeniach. Czynności wykonywane podczas skutecznego zaspokajania potrzeby są utrwalane i wykorzystywane pobocznie.

Nawyki dzielą się na pierwotne automatyczne i wtórne automatyczne. Nawyki pierwotne automatyczne kształtują się we wczesnym dzieciństwie, bez udziału środowisk. Dzielą się na indywidualne, odnoszące się do jednostki i wspólne – powszechnie występujące w określonej zbiorowości. Nawyki powszechne wiążą się z kulturą, tj. moralnością, zwyczajami, obyczajami, wierzeniami, przesądami. Są silnie zespolone z osobowością jednostki, ułatwiają jej przystosowanie do środowiska społecznego w postaci nawiązywania interakcji, uzyskania akceptacji i poczucia bezpieczeństwa. Mogą jednak utrudniać jednostce osiągnięcie autonomii, określenie swojej indywidualności, uzyskanie niezależności, samodzielnego i twórczego myślenia. Jest to charakterystyczne dla społeczeństw zamkniętych, tradycyjnych, które nie sprzyjają twórczemu rozwojowi jednostki. Społeczeństwa wielokulturowe (na styku różnych kultur) sprzyjają takiemu rozwojowi. Nawyki wtórne automatyczne powstają z czynności świadomych w wyniku procesu automatyzacji.

Nawykowe zachowanie w znacznym stopniu zależy od przeszłości – w zachowaniu jednostki wyraźnie uwidacznia się wpływ doświadczeń poprzednich i aktualnie działających bodźców. Odrębnym rodzajem nawyków są przyzwyczajenia, określane jako zautomatyzowane czynności, którym towarzyszy tendencja do ich wykonywania. Przyzwyczajenia są bardzo istotne w życiu ludzkim, są drugą naturą człowieka.

Formą przyzwyczajień są nałogi, występujące w postaci silnych, negatywnych przyzwyczajień obejmujących mechanizmy fizjologiczne (np. głód narkotykowy) oraz mechanizmy psychiczne (emocjonalne).

W kształtowaniu nałogu pewną rolę odgrywa dążenie do zredukowania lęku oraz poprawienie nastroju. Należy rozróżniać nawyki treściowe i formalne we wzajemnym ich powiązaniu. Nawyki formalne mają uwarunkowania w dyspozycjach wrodzonych i czynnikach środowiskowych takich, jak: temperament, budowa ciała, zdrowie, płeć, wiek, kreacje środowiskowe. Nawyki treściowe wiążą potrzeby z odpowiednimi obiektami i służą zaspokajaniu potrzeb. Przyzwyczajenia, w tym nawyki, kształtują się w sposób niezamierzony, często wbrew woli człowieka.

Poziom świadomości wiąże się z myśleniem abstrakcyjnym i posługiwaniem się językiem; jest najbardziej elastycznym i efektywnym poziomem funkcjonowania. Jest formą psychiki i ma społeczno-historyczne uwarunkowanie. Słowa służą do oznaczania i opisu zdarzeń oraz wywołują właściwe reakcje instrumentalne i emocjonalne u siebie i u innych. Reakcje werbalne i inne reakcje sygnałotwórcze wywołują określone konsekwencje dla działań jednostki. Myślenie abstrakcyjne umożliwia dostrzeganie relacji między przedmiotami i zjawiskami, w tym przewidywanie przebiegu zdarzeń i skutków własnego działania. Dzięki temu jednostka może wpływać na bieg zdarzeń i na własny los, podejmując odpowiednie zamierzone czynności. Człowiek może tworzyć modele nieistniejących zdarzeń i stanów, a na tej podstawie oceniać szansę ich realizacji i ustalać działania rzeczywistnie istniejące. Może więc tworzyć plany na przyszłość, które stają się motywem jego działania.

Istotnym dorobkiem nauki jest stwierdzenie, że świadomość jest najbardziej wrażliwym poziomem funkcjonowania, ulega zaburzeniom pod wpływem silnych emocji, zmęczenia, alkoholu, narkotyków, innych substancji szkodliwych oraz w wyniku chorób nerwowych i psychicznych. W wyniku zaburzeń zachowanie jednostki jest w większym stopniu kierowane przez nawyki i popędy.

Zestawiając teoretyczny opis osobowości z pożądanymi zachowaniami operatorów jednostek specjalnych, można stworzyć model osobowy operatora idealnego. Jednak zróżnicowany charakter zadań znacznie taki model komplikuje, gdyż cechy pożądane podczas wykonywania określonego rodzaju zadań mogą utrudniać, a nawet uniemożliwiać wykonanie innych zadań. Rozsądne wydaje się dopasowanie osobowości do określonych grup zadań, co jest możliwe po dokładnym posegregowaniu zadań jednostek specjalnych.

Wzrost i rozwój to gromadzenie nawyków, które są związane ze sobą w porządku hierarchicznym lub według ważności, szczególnie istotna jest rola naśladowania oraz nagród i kar ze strony rodziców i osób znaczących w środowisku. Istnieje ścisły związek między naciskiem na przyszłość i na procesy poznawcze – rozwój wyższych procesów umysłowych i możliwość opanowania języka są koniecznym warunkiem możliwości konstruowania przyszłego świata. Zdarzenia przeszłe i przewidywanie zdarzeń przyszłych wzajemnie na siebie wpływają – to jak postrzegamy przyszłość zależy ściśle od naszej przeszłości. Odtwarzanie przeszłości

ma związek z wizją przyszłości. Poglądy na przeszłość, terażniejszość i przyszłość i relacje między nimi mają wpływ na osobowość, a zatem w ocenie i kształtowaniu osobowości operatorów należy uwzględnić ten element. Istnieje bowiem możliwość kształtowania się różnych fragmentów osobowości w różny sposób i wprowadzenia zmian na podstawie późniejszych doświadczeń.

Osobowość wiąże się również z wyborem zawodu i sposobu jego wykonywania, tzn. ludzie o określonej osobowości wybierają określone zawody i lepiej je wykonują. Do zawodu operatora jednostek specjalnych lepsze predyspozycje mają ekstrawertycy ze względu na utrzymywane przez nich kontakty społeczne, odznaczający się wysoką otwartością, ciekawością, kreatywnością i niezależnością w myśleniu, co ułatwia poszukiwanie niekonwencjonalnych zdarzeń i rozwiązań.

Osobowość może się zmieniać, ale też oddziałują na nią siły starające się zachować jej stałość w czasie. Osobowość istnieje dzięki powtarzalnym zachowaniom, a prawidłowości te nazywają się cechą. Cechy są podstawowymi jednostkami strukturalnymi osobowości. Rodzajami cech są: temperament, uzdolnienia, cechy wpływające na motywację; zawierają one składniki poznawcze, emocjonalno-motywacyjne oraz behawioralne. Cechy są wzajemnie zależne: motywacja wpływa na poznanie, bo kieruje myśli ku określonym problemom i kształtuje sposób wykorzystania informacji; cechy dotyczące temperamentu wpływają na poznanie i motywację⁴. Uogólnieniem rozważań nad osobowością wydaje się definicja osobowości sformułowana przez Lawrence'a Pervina: „osobowość jest to złożona całość myśli, emocji i zachowań, nadająca kierunek i wzorzec (spójność) życia człowieka. Składa się zarówno ze struktur, jak i procesów, i odzwierciedla działania tyleż natury (geny), co środowiska”⁵. Pojęcie osobowości obejmuje również czasowy aspekt funkcjonowania człowieka. „Osobowość zawiera bowiem wspomnienia przeszłości, reprezentacje mentalne terażniejszości oraz wyobrażenia i oczekiwania co do przyszłości”.

Definicja ta obejmuje myśli, uczucia i zachowania, które wzajemnie na siebie wpływają. Wskazuje na czasowy wymiar osobowości – działa w czasie terażniejszym, ale przeszłość wpływa na terażniejszość za pomocą ukształtowanych w przeszłości struktur i wspomnień, a przyszłość w postaci oczekiwań i celów.

Pożądane cechy osobowości operatorów jednostek specjalnych można przykładowo zestawić w postaci zakwalifikowania ich do wyróżnionych wymagań. Są to:

- motywacja do służby – morale, zainteresowanie;
- energia i inicjatywa – aktywność, zapał, pracowitość;
- inteligencja – umiejętność i szybkość oceny sytuacji i dostosowania do niej najlepszego sposobu działania, sprawne myślenie, pomysłowość, ory-

⁴ L.A. Pervin, *Psychologia osobowości*, Gdańsk Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 142.

⁵ *Ibidem*, s. 416.

ginalność, trafność ocen, pamięć, zapamiętanie detali o przedmiocie ataku, sygnałów porozumiewawczych, schematów działania;

- stabilność emocjonalna – panowanie nad emocjami, odporność na presję i porażki, brak skłonności neurotycznych;
- stosunki międzyludzkie – umiejętność współżycia z ludźmi, dobra wola, umiejętność pracy w zespole, wolność od uprzedzeń, brak denerwujących cech;
- zdolności przywódcze – inicjatywa, umiejętność organizowania współpracy, zdolności organizacyjne, odpowiedzialność;
- bezpieczeństwo – dotrzymanie tajemnicy, ostrożność i dyskrecja, umiejętność blefowania i zwodzenia;
- sprawność fizyczna – zwinność, odwaga, odporność, wytrzymałość, siła, znajomość samoobrony, posługiwanie się bronią różnego rodzaju;
- spostrzegawczość – umiejętność zauważania i zapamiętywania ważnych zjawisk i relacji między nimi, dokonywania oceny informacji, związłego relacjonowania;
- wiedza i umiejętności – szybkie przyswajanie wiedzy, podatność na nowe rozwiązania i szybkie ich opanowanie, szybka reakcja na nieprzewidywalne sytuacje, reakcja na zaskoczenia, otwieranie pomieszczeń, skrytość działania, unieszkodliwienie zabezpieczeń, prowadzenie pojazdów, obsługa urządzeń, komunikacja (łączność, komputery).

Działanie w ujęciu psychologicznym

Podejście psychologiczne do działań jest szczególnie istotne dla operatora jednostek specjalnych. Działanie oznacza „zespoły czynności, poprzedzone przez zamysł, przedstawienie celu, decyzję i obmyślanie środków realizacji”. Operator wykonujący określone zadania realizuje wszystkie elementy tej definicji i to w wyjątkowo niekorzystnych warunkach, na które składają się m.in. ograniczony czas i niebezpieczeństwo zagrożenia życia własnego i zespołu. Osobowość operatora wymaga sprawdzenia pod kątem predyspozycji do prawdopodobnych zachowań w działaniu, które są kształtowane przez wiele czynników, takich jak: wrodzone dyspozycje i nawyki (głównie nałogi) oraz przez poziom świadomości. Działanie zależy od: społecznie ukształtowanego obrazu świata, światopoglądu, presji obowiązujących norm, wartości i instytucji społecznych, materialnych warunków bytu, właściwości przedmiotu oddziaływania, środków i narzędzi tego oddziaływania. Ze względu na różnorodność czynników działania i ich nieprzewidywalność wynik działania jest również zdarzeniem, zakładanym jedynie z określonym prawdopodobieństwem.

W odniesieniu do zadań wykonywanych przez operatorów jednostek specjalnych prawdopodobieństwo to powinno być jak największe, a to jest możliwe do osiągnięcia tylko przez wykonawców mających odpowiednie cechy na wszystkich poziomach osobowości.

Staranność oceny tych cech warunkuje również konieczność oceny procesów myślenia, które kierują działaniami. Dzięki procesom myślenia można planować czynności wykonawcze, skracać i oceniać ich przebieg, oceniać wynik. Jakość procesów myślenia zależy od poziomu wiedzy o przedmiocie działania, pojęcie własnej osoby, systemu wartości, norm moralnych, znajomości zasad sprawnego działania, motywacji do osiągnięcia celu, procesów wolicjonalnych i kontroli emocji. Są to czynniki przypisane wyłącznie wykonawcy zadań, czyli podmiotowi działania. Zadania specjalne wykonują zazwyczaj zespoły, w których istotne są interakcje między operatorami, stąd konieczność zestawiania składów zespołów uwzględniających zarówno cechy operatorów, jak i charakterystykę przedmiotu działania-objektu, na który jest skierowane działanie oraz warunki jego realizacji. Przedmiot działania jednostek specjalnych jest zazwyczaj dobrze opisany przez służby współdziałające z operatorami. Stosownie do charakterystyki podmiotu, rodzaju i przewidywanych warunków działania dobierani są operatorzy do składu zespołu wykonawczego. Jakość tego doboru, a w konsekwencji powstanie działań zależy w dużej mierze od dokładnej znajomości cech osobowości operatorów. Problem wykonania zadań komplikuje się dodatkowo ze względu na nieprzewidywalność sytuacji, w której będą prowadzone działania. Z doświadczeń jednostek specjalnych wynika, że warunki działania mogą zmieniać się radykalnie i nie odpowiadać żadnemu z przewidywanych scenariuszy. Wymaga to od operatorów natychmiastowej reakcji na zmiany i podejmowania decyzji odpowiadających aktualnej sytuacji. Pożądane tu będą takie cechy, jak odporność psychiczna i dojrzałość emocjonalna, które umożliwią korekty sposobu wykonywania działań i uniknięcie popełnienia błędu w postaci wyniku działań gorszego od planowanego.

Wyznaczając skład zespołu operatorów do wykonania konkretnego zadania, należy uwzględnić również aktualny stan fizyczny, stan zdrowia, wypoczęcie, motywacje, emocje. Należy również kierować się związkami między osobowością operatorów określoną za pomocą odpowiednich miar a ich sprawnością zawodową. Miarami tymi są: afiliacja, potencjał, potrzeba osiągnięć, niezawodność, umiejętność dostosowania się, ugodowość, intelekt, wybujały indywidualizm. Każda z tych miar jest opisywana w następujący sposób:

- afiliacja – przyjęcie do rodziny; przyjęcie osoby lub organizacji do działającego już stowarzyszenia; powiązanie, łączność przez pośrednie związki;
- potencjał – wszystkie możliwości, moce, zdolności tkwiące w czymś; sprawność, wydajność;

- niezawodność – taki, który nie zawodzi, nie sprawia zawodu, na którym można polegać; pewny;
- ugodowość – skłonność do ustępstw, do kompromisu;
- umiejętność – praktyczna znajomość czegoś, biegłość w czymś, zdolność wykonywania czegoś;
- intelekt – rozum, umysł, wiedza i zdolności umysłowe człowieka;
- indywidualizm – poczucie niezależności i odrębności osobistej; postępowanie odbiegające od ogólnie przyjętych wzorów, rozpowszechnionych sądów, stosowanej praktyki, czasem nieeliczące się z normami społecznymi;
- potrzeba – to, co jest potrzebne, okoliczność zmuszająca do postępowania tak, a nie inaczej; konieczność, mus, niezbędność; potrzeba zmusza kogoś do czegoś⁶.

Geny i środowisko

Badania nad kształtowaniem osobowości wykazują, że 40 proc. osobowości jest uwarunkowana genetycznie, 60 proc. stanowią wpływy środowiskowe i błędy pomiaru (środowisko wspólne – 5 proc., środowisko specyficzne – 35 proc., błąd – 20 proc.)⁷.

O środowisku wspólnym mówimy wtedy, gdy rodzeństwo dorasta w tej samej rodzinie i podlega obowiązującym w niej wartościom oraz metodom wychowawczym stosowanym względem dzieci. Ze środowiskiem specyficznym mamy do czynienia w wypadku dzieci wychowujących się w tej samej rodzinie, ale poddanych odmiennym oddziaływaniom, np. różne traktowanie przez rodziców ze względu na płeć, wiek, tradycje pielęgnowane w rodzinie w czasie dzieciństwa, klimat społeczny, doświadczenia szkolne, stosunki z rówieśnikami.

Rodzina ma duże znaczenie, ale jednostkowe doświadczenia są ważniejsze niż wspólne doświadczenia wszystkich członków rodziny. Wspólne życie w rodzinie nie sprawia, że dzieci upodabniają się do siebie. Jedynie to, czego dzieci z tej samej rodziny doświadczą osobno, wpływa na ich rozwój, to znaczy wpływ środowiska na rozwój odbywa się w obrębie jednostek, a nie rodziny. Rodzinę łączy wspólny kod DNA, a nie wspólne warunki życia.

Z punktu widzenia badania osobowości zdecydowanie większą uwagę należy skupić na osobnym doświadczeniu badanych ukształtowanym w środowisku specyficznym niż w środowisku wspólnym. Należy również uwzględnić trudności w precyzyjnym określeniu wpływu poszczególnych właściwości środowiska

⁶ *Słownik języka polskiego, op.cit., Słownik wyrazów obcych*, Videografik, Katowice 2002; M. Tytuła J. Okarmus, *Słownik wyrazów obcych*, Wyd. Szkolne PWN, Warszawa–Bielsko-Biała 2011.

⁷ L.A. Pervin, *Psychologia osobowości, op.cit.*, s. 162–166.

na konkretne cechy osobowości. Trudności te wynikają stąd, że różne stany środowiska oddziałują w określonych momentach, a także stąd, że na różne sposoby oddziałują na siebie czynniki dziedziczne i środowiskowe. Wskaźniki odziedziczalności odnoszą się do populacji, a nie do pojedynczych ludzi. To samo środowisko wywiera różny wpływ na ludzi o odmiennych materiałach genetycznych, a osoby o odmiennym materiale genetycznym odbierają różne reakcje środowiska i same wybierają sobie środowisko, w którym chcą funkcjonować. Środowisko i geny oddziałują wzajemnie na siebie – nie ma genów bez środowiska ani środowiska bez genów, ale oddziaływanie to jest złożone i trudne do jednoznacznego ustalenia; musi zatem być badane indywidualnie i za pomocą różnych metod.

Wpływy genetyczne i środowiskowe są połączone w sposób kontrolowany, wchodzą we wzajemną interakcję w swoim oddziaływaniu na osobowość i zachowanie w wielu dziedzinach. Genetyka zachowania ma dwa elementy: naturę i wychowanie. Zajmuje się charakterystyką populacji przypisanej dziedziczności i różnego rodzaju środowiskom. Wyróżnia środowiska wspólne i specyficzne. Środowisko wspólne to rodzina, specyficzne zaś to środowisko odrębne dla człowieka dorastającego w tej samej rodzinie. Rozwój osobowości jest funkcją wzajemnego oddziaływania genów ze środowiskiem – nie istnieje natura bez wychowania i wychowanie bez natury, czyli nie istnieją geny bez środowiska i środowisko bez genów. Dziedziczność ustala stałą liczbę możliwych zachowań, jednak środowisko ostatecznie określa konkretne zachowanie. Dziedziczność może ustalić zakres, w obrębie którego dalszy rozwój określonej cechy jest definiowany przez środowisko. Osobowość jest zdeterminowana przez wiele wchodzących ze sobą w interakcje czynników: genetycznych, kulturowych, społeczno-klasowych i rodzinnych. Dziedziczność dostarcza uzdolnień, które mogą, ale nie muszą być ujawnione i wzmocnione przez kulturę.

Dla rozwoju osobowości ważne jest również doświadczenie jednostki kształtowane pod wpływem kultury działającej zarówno na rzecz jednostki, jak i różnorodności. Ludzie pochodzący z różnych kultur często różnią się zdecydowanie, członków zaś danej społeczności łączą wspólne poglądy i wartości. W kontekście tematu artykułu istotna jest siła przywiązania do tych poglądów i wartości, a także stosunek do odmienności. Każda bowiem cecha jest ukształtowana przez środowisko, zwłaszcza przez kulturę. Ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do „Ja” oraz oceny otoczenia. Ludzie wychowani w innych kulturach zupełnie inaczej pojmują „Ja”. Istnieją również wielkie różnice kulturowe w zasobie bodźców wywołujących poszczególne emocje, sposobów ich subiektywnego przeżywania oraz społecznego wyrazu. Wybór celów i sposobów ich realizacji są uwarunkowane kulturowo, np. czy pożądamy sukcesu zawodowego czy rodzinnego. Kultura oddziałuje na relacje z innymi ludźmi przez normy określające, jakie zachowanie uznajemy

za właściwe i stosowne, wpływa też na biologię. Doświadczenia dowodzą o równości wpływów genetycznych i środowiskowych. Kultura i doświadczenie życiowe wywierają na ludzi wielki, różnicujący wpływ⁸.

Według Wincentego Okonia⁹ rodzina jako środowisko wychowawcze jest to miejsce rozwoju dziecka i wszystkich jej członków. Dziecko uczestniczące w naturalnych sytuacjach życia rodzinnego poznaje wzory zachowań związane z pełnieniem roli ojca, matki, przyswaja elementarną wiedzę o otaczającym świecie. W szkole na kształtowanie i formowanie ucznia będą miały wpływ relacje z nauczycielami i z rówieśnikami.

Rodzina jest naturalnym środowiskiem wychowawczym, oddziałującym na człowieka najdłużej, niekiedy nawet do końca życia. Jest zaliczana do grup społecznych. Tworzy tzw. grupę pierwotną, która powstaje przeważnie spontanicznie, z osobistych nieformalnych pobudek, a jej więź jest oparta na wzajemnych, ścisłych i bezpośrednich kontaktach. Rodzina stwarza warunki do zaspokojenia różnorodnych potrzeb psychicznych i społecznych jej członków, a zwłaszcza dzieci. Rodzice, stosując określone metody wychowawcze, wpływają na to, jakimi sposobami dzieci będą je zaspokajały. Wszyscy członkowie rodziny mają więc określone pozycje i role. Role poszczególnych członków rodziny zazębiają się nawzajem. Jako podstawowa komórka społeczna rodzina nie jest tworem hermetycznym, wyłączonym z życia społecznego, a wręcz przeciwnie jest bardzo ściśle powiązana z wszelkimi strukturami społecznymi i podlega różnym wpływom i naciskom, które docierają do niej „z zewnątrz”. Rodzina wypełnia istotne funkcje w interesie społeczeństwa, a zarazem zaspokaja potrzeby psychiczne, emocjonalne i społeczne swoich członków, a więc spełnia wobec nich określone funkcje.

Rodzina jest pierwszą szkołą międzyludzkiej komunikacji dla dziecka, rodzina trwa i wychowuje. Istotną rolę w tych procesach odgrywa dialog, który jest procesem dochodzenia nie tylko do konsensusu, ale również do prawdy, ściśle łączy się z wychowaniem.

Ważność funkcji rodziny sprawia, że jej działalność podlega regulacji i instytucjonalizacji ze strony szerszych społeczności w postaci: norm moralnych, religijnych, regulacji prawnych dotyczących ochrony rodziny, pomocy ekonomicznej (zasiłki rodzinne, macierzyńskie, uprawnienia pracownicze rodziców).

Rodzina jest kategorią historyczną, zmieniającą się z upływem czasu. Industrializacja wpłynęła na przekształcenie się dużej rodziny patriarchalnej w rodzinę małą, egalitarną, o ograniczonych funkcjach ekonomiczno-produkcyjnych, zmniejszonym zakresie kontroli społecznej nad jej członkami i zmniejszonym autory-

⁸ L.A. Pervin, O.P. John, *Osobowość. Teoria i badania*, Wyd. UJ, Kraków 2002, s. 341.

⁹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.

tecie rodziców. W krajach rozwiniętych obserwuje się dalsze przemiany rodziny w postaci:

- zmniejszenia się udziału ludności pozostającej w związkach małżeńskich;
- odkładania decyzji matrymonialnych, głównie ze względu na naukę i karierę zawodową;
- zmniejszenia dzietności;
- opóźnienia decyzji o urodzeniu pierwszego dziecka;
- upowszechniania alternatywnych rozwiązań, takich jak konkubinaty, samotne rodzicielstwo, życie małżonków na odległość, rezygnacja z potomstwa.

Podsumowanie

Na potrzeby selekcji kandydatów na operatorów jednostek specjalnych istotne są następujące spostrzeżenia:

- środowisko rodzinne ma niewielki wpływ na kształtowanie osobowości;
- z upływem czasu następuje osłabienie lub utrata funkcji spełnianych przez tradycyjną rodzinę;
- niektóre funkcje rodziny są jednak ciągle ważne w procesie kształtowania osobowości i nie można ich pomijać, np.: wprowadzanie młodego pokolenia w normy i mechanizmy życia społecznego, przygotowanie do samodzielnego odgrywania ról społecznych, utrzymywanie ciągłości kulturowej społeczeństwa, sprawowanie kontroli nad zachowaniem członków rodziny i zapewnienie im równowagi emocjonalnej.

Skonfrontowanie i połączenie wiedzy socjologicznej i biologicznej daje pełny obraz życia rodzinnego, jego genezę i uwarunkowanie. Kształt każdej kultury jest wyznaczony przez naturę ludzką, a natura jest ciągle modyfikowana przez kulturę. Wynika z tego, że dla wyjaśnienia ludzkich zachowań społecznych nie można się odwoływać tylko do jednej, sztucznie odgraniczonej strefy. Naturę i kulturę należy rozpatrywać łącznie w ich nierozzerwalnych więzach, szczególnie w odniesieniu do rodziny związanej ze strefą reprodukcji.

Cechy ludzkiej psychiki, które wpływają na kształt stosunków rodzinnych we wszystkich społecznościach, są ukształtowane w wyniku ewolucji. Geny decydują o sposobach postępowania w środowisku społecznym, zwłaszcza o zachowaniach w rodzinie. Z natury procesu dziedziczenia wynika konieczność uwzględnienia wpływu wyposażenia genetycznego na zachowanie społeczne, w tym w rodzinie.

Wyciąganie z podobieństwa dzieci do rodziców wniosków, że dzieci są pod względem cech bardzo podobne do rodziców, co jest efektem wychowania rodzicielskiego, jest bezwartościowe i nieuprawnione. O tym podobieństwie mogło zde-

cydować wyposażenie genetyczne, np. inteligentni rodzice i inteligentne dzieci, a nie procesy wychowawcze. Z podobieństwa dzieci do rodziców nie wynika wcale, że jest to efekt wychowania w rodzinie.

Z wiekiem upodabniamy się coraz bardziej do rodziców pod względem inteligencji. Geny nie decydują o wszystkim, mają jedynie wielki wpływ na osobowość człowieka. Geny nie mają wpływu na treść cech behawioralnych, np. język, którym mówimy, religię, którą wyznajemy, partię polityczną, na którą głosujemy.

Tego nie dziedziczy się w genach, ale cechy behawioralne będące przejawem pewnych uzdolnień i temperamentu, np. to, jak biegle posługujemy się językiem, jak bardzo jesteśmy religijni, liberalni czy konserwatywni – są dziedziczne. Geny decydują o wielu istotnych cechach naszej osobowości: otwartości na doświadczenia, sumienności, ekstra- albo introwertyczności, ugodowości albo neurotyczności.

Cechy behawioralne są efektem genów, ale nie pojawiają się w takim stopniu, jak zaprojektowała to natura. Należy również uwzględnić kulturę (środowisko), które odgrywa ważną rolę, ale podporządkowaną naturze. Kultura osłabia albo wzmacnia cechy behawioralne.

Wpływ wychowania w jednej rodzinie jest słabszy od wpływu genów, jakie otrzymujemy w spadku od rodziców. Oznacza to, że rodzice za pomocą metod wychowawczych nie są w stanie wyplenić pewnych cech dzieci, jeśli natrafią one na odpowiednie bodźce środowiskowe, ale nie w rodzinie i szkole będącej środowiskiem wspólnym, lecz w tzw. środowisku swoistym.

Środowisko wspólne jest miejscem, które wpływa na nas i nasze rodzeństwo. Są to: rodzina (rodzice i rodzeństwo), szkoła (do której uczęszczamy wraz z rodzeństwem), wspólne miejsca zamieszkania, np. blokowisko. Wpływ środowiska wspólnego na cechy behawioralne jest bardzo mały. Rodzina nie kształtuje cech jednostki. Stwierdzenie, że wszystkie negatywne cechy dzieci są rezultatem zaniedbań albo błędów rodziców, jest nieprawdziwe.

Środowisko swoiste to środowisko unikatowe dla danej jednostki. Ma wpływ tylko na jedno rodzeństwo, a nie ma wpływu na drugie, np. grupa, z którą spędzamy czas na osiedlu, jednostkowe doświadczenia, które nie są udziałem naszego rodzeństwa.

Środowisko swoiste odpowiada za połowę cech jednostek. Z dorobku nauki wynika, że za 50 proc. cech behawioralnych jednostki odpowiadają geny, za kolejne 50 proc. odpowiada środowisko swoiste, wpływ środowiska wspólnego jest bardzo mały.

Osiągnięcia teorii osobowości wskazują na konieczność uwzględnienia w procesach selekcji i szkolenia operatorów jednostek specjalnych następujących prawidłowości:

- różne osoby inaczej reagują na to samo wydarzenie – powodują to różnice genetyczne;
- systematyczny trening poprawia genetykę;
- geny decydują o mózgu. Genów nie da się oddzielić od środowiska, te dwa czynniki spotykają się w mózgu, który jest plastyczny i ma zdolność do dostosowania się;
- zachowania można kontrolować stosownie do zasad etyki;
- genotyp można modelować trybem życia. Nie ma idealnego genomu; zachowania są kształtowane przez środowisko, zawsze trzeba brać pod uwagę sumę czynników, odnosić zachowania do konkretnych sytuacji;
- osobowości nie da się zmienić.

Bibliografia

- Collins, *Popularna encyklopedia*, Firma Księgarska Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2008.
- Mądrzycki T., *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany. Nowe podejście*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1996.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.
- Pervin L.A., *Psychologia osobowości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- Pervin L.A., John O.P., *Osobowość, teoria i badania*, Wyd. UJ, Kraków 2002.
- Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2022.
- Słownik wyrazów obcych*, Videografik, Katowice 2002.
- Tytula M., Okarmus J., *Słownik wyrazów obcych*, Wydawnictwa Szkolne PWN, Warszawa–Bielsko-Biała 2011.

Streszczenie

Operator jednostek specjalnych musi odznaczać się wyraźnie zarysowaną osobowością, która w połączeniu z odpowiednim przygotowaniem psychicznym i fizycznym oraz wyszkoleniem i treningiem uczyni go „myślącym automatem”, podejmującym optymalne decyzje, dostosowane do bieżącej sytuacji. W artykule autorzy omawiają m.in. pojęcie osobowości, jej poziomy, wpływ genów i środowiska na cechy osobowości, a także pożądane cechy operatorów jednostek specjalnych badane w procesach selekcji kandydatów.

Summary

The operator of special units must have a clearly outlined personality, which, combined with appropriate mental and physical preparation as well as training and training, will make him a „thinking automaton”, making optimal decisions adapted

to the current situation. In the article, the authors discuss the concept of personality, its levels, the influence of genes and the environment on personality traits, as well as the desired characteristics of special unit operators examined in the candidate selection processes.

Słowa kluczowe

Jednostki specjalne, osobowość, cechy osobowości.

Keywords

Special units, personality, personality characteristics.

Elise Moreau

THE CONSEQUENCES OF THE WAR IN UKRAINE FOR GLOBAL ECONOMY AND SOCIAL PROBLEMS

Introduction

Ukraine is a large country located in Europe, between Russia, Poland, Belarus, Romania and Moldova. It is the second biggest country in Europe with its 600,000 km² of land and a population of about 40 million of people. Ukraine has access by its border to the Azov Sea and to the Black Sea. It has 3 main rivers, the bigger one is the Dniepr, followed by the Dniestr and the third one is the Danube which is used as the delimitation of the border with Romania. Ukraine has been part of the Russian empire and then of the USSR during a big part of the 20th century. It became independent with the fall of the USSR the 24 August 1991. But the 24 February 2022, Russia invaded the country. We are now in May 2022, the war is still going, and we already see some effects of it on the Global Economy, social consequences and problems on the horizon.

A brief history of Ukraine

Ukraine has a heavy history, its territory changed according to wars and political decisions since its creation. After the World War One and the fall of the Russian Empire, in 1917, a civil war was started. It ended in 1918. With the creation of a Soviet Republic the second one in the world history following Russia. This new Soviet Republic was independent until 1922, when they it was decided to form a new state (composed of all the soviet republics that were created after the WWII) called USSR.

The role of Ukraine has a big importance for Russia and always has been an asset for the empire and later, for the USSR. In fact, Ukraine was furnishing half of the wheat of the Russian Empire of the Tsar in the beginning of the 20th century. Then, with its fall and the creation of the USSR, in the 20's, the export of cereals

becomes a very important element because the profits that the USSR draws from it allows to buy material to develop the industrialization.

Ukraine has always been known for its fertile lands, in fact, 60% of this land is made up of Chernozem (or “black soil”), a particularly fertile soil which in Soviet Union made it the “granary of the USSR”. Even in 1831, Nikolaï Gogol wrote about these fertile lands in his works. But despite those lands Stalin policy centered the development of this country on the industrialization and on forced land collectivization. This resulted by a massive movement of the population from the countryside to the cities to become workers instead of farmers. This massive shift of the population’s skills and the droughts led to 3 different famines. The most famous one is the 1933 starvation called Holodomor (a combination of the Ukrainian words for “starvation” and “to inflict death”).

A quotation from Brzezinski is reflecting this perfectly. He said, “It cannot be stressed enough that without Ukraine, Russia ceases to be an empire, but with Ukraine suborned and then subordinated, Russia automatically becomes an empire”. Putin’s ambition to rebuild the Russian empire must have felt that Ukraine would be a great asset to reach his goal and decided to take advantage that Ukraine is not a part of NATO either of the European Union to invade it.

The role of Ukraine in global economy and the war impacts

Nowadays, Ukraine economy is still mainly centered on its natural resources revolving around agriculture (cereals, rapeseed, sunflower, walnuts, sugar beets, early fruits, etc.) and mining resources (iron, steel, uranium, potash, etc.). Ukraine is the largest European agricultural country by the size of its cultivated areas with 41.5 million hectares of used agricultural land and the second largest in terms of arable land (32.5 million hectares, which is twice that of France).

Natural resources also include mineral resources. Ukraine is very rich in those mineral resources. Its soil has more than 20 economically profitable types of ore. Coal mines provide 85% of domestic demand (100 million tons). But on the other hand, oil and gas deposits supply only 20% and 10% of the national needs respectively. In 2019 the country is the world’s 7th largest producer of iron ore (reserves 28 billion tons), 8th largest producer of manganese (reserves 3 billion tons), 6th largest producer of titanium, 7th largest producer of graphite and 8th largest producer of uranium.

With the war, all of the production in Ukraine was forced to stop, which is impacting the majority of the countries in the world, especially China because they can not import them anymore.

Russia is the third biggest country importers and exporters of goods in Ukraine according to the WTO in 2020. But with the war, the economic exchange between the two countries stopped. And other countries that can not declare war to Russia to help Ukraine because of the nuclear weapon menace, also set up economic sanctions against Russia. These sanctions are on the oil import, because Russia is one of the world biggest exporters of oil with its top exports that are Crude Petroleum (\$ 74.4 B), Refined Petroleum (\$ 48 B) and Petroleum Gas (\$ 19.7 B). So numerous countries like France, Germany, the USA stopped or limited the import on their territories. It causes also that on February 22, German Chancellor Olaf Scholz rescinded the previous government's certification of the Nord Stream 2. This pipeline between Russia and Germany would have allow Moscow to deliver and sell 55 billion cubic meters of gas to Europe, bypassing transit routes through Ukraine and Belarus. The stop in Russian oil import is making the prices increase a lot in Europe but also worldwide, which is causing a lot of social damage and reducing the purchasing power of people all around the world.

Impact of the war on social problems

Many years ago, the international convention decided to create rules to war. We can find them in different treaties such as the Geneva Convention, the Rome Statute, and others international agreements. These rules use was to protect civilians during wars and armed conflicts. Russia has ratified these treaties, but Russians attacked kindergarten and stroke near hospitals. According to a lot of reports, Russia is committing war crimes by killing, raping and threatening Ukrainians citizens. Moreover, we can observe a massive migration of people due to the war. The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) has estimated that more than 5 million people have fled Ukraine for the neighbor countries and more than 7.7 million Ukrainians are internally displaced. This is the fastest forced population movement since the Second World War.

Ukraine due to its fertile soil is one of the biggest importers of wheat. It represents 15% of the world food market. And its major importers include India, China, Egypt, Turkey, Poland, Germany, and African countries. With the war, the production was forced to stop, and its clients have to find other suppliers. Due to the market law, the food products prices are increasing and in some countries that are dependent on Ukraine food export, there is a big risk of starvation. In fact, according to the International Fund for Agricultural Development (IFAD), the war in Ukraine is jeopardizing global grain supplies and food security. Plus, an additional 8 to 13 million people could suffer from undernutrition worldwide if food exports from Ukraine and Russia were permanently prevented by the war.

With the war near its border, the European Union can not stay without doing anything. For the first time of its history, the European Commission decided to buy weapons for Ukraine in order to help them to defend themselves. It is a big change for the Union who always wanted to remain neutral in conflicts and who won the Nobel Peace Prize in 2012 for maintaining peace around the European countries for 60 years. At that time, Norway congratulated the European Union while reiterating that membership is not on the table. But with the Russian threat, the countries who has border with the perpetrator country, feel like they need to join international defense organization as NATO. The question of creating a Europe of Defense which has been discussed for several years is today more popular than ever. The war in Ukraine is changing the European Union.

Conclusion

Even if we were speaking of brotherhood between Russian and Ukrainian people, Russia decided to attack them, maybe in the hope of Vladimir Putin to rebuild the Russian Empire. The impacts on the world economy are big because of the globalization and the economic connection between all the countries. It causes the stop of the production in Ukraine and the implementation of sanction for Russia. The other countries have now the great challenge to replace their imports from Russia and Ukraine and to find a new market for their exports. But the challenge is not only economic, but also social. The war impacted the Ukrainian people who must flee their country, but also the countries that depend on the food supply from Ukraine. With the war at its door, European Union has to manage with it and maybe will accelerate its adhesion program and will count new member that feels threatened by the Russian menace. It will also be dangerous for other countries to enroll themselves on Ukraine side with the risk that Russia can use the nuclear bomb. This war is not over and neither are its consequences, so what the international organizations should do to prevent even more social and economic consequences?

Elise Moreau is a student of Université Paris-Est Créteil (UPRC-Papis 12). Within the framework of ERASMUS Programme she was a student of UTH, Warsaw. The paper has been prepared in May 2022 under the guidance of Andrzej Wilk Ph.D.

Elise Moreau jest studentką Université Paris-Est Créteil (UPEC-Paris 12). W roku 2022 w ramach programu ERASMUS studiowała w UTH w Warszawie. Powyższe opracowanie zostało przygotowane w maju 2022 pod opieką naukową dr. Andrzeja Wilka.